

KULTÚRA

ROČNÍK XXV. – č. 2

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

26. JANUÁRA 2022

Vydáva FACTUM BONUM, s. r. o. • Šéfredaktor TEODOR KRÍŽKA • Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava • mobil: 0911 286 452 • e-mail: teodor.krizka@gmail.com • Cena 1,90 €

Slovo „oslobodenie“ a jeho gramatická odvodenina „osloboditelia“ patria k najfrekvencovanejším výrazom v našej slovnej zásobe. Veľmi často sa používajú vo verejných politických prejavoch a pri verejnom označovaní krajín, prírodných alebo architektonických objektov. Preto si zasluhujú aspoň základnú úvahu o svojom pôvode a obsahu.

Keďže pokladáme zavedenie tohto slova do slovenčiny za premyslený propagandistický akt a jeho dlhodobé nekritické používanie

pragmatickým produktom historických okolností a manipulatívnej kampane v určitej fáze vývoja národného jazyka?

VECNÝ VÝZNAM SLOV

„OSLOBODENIE“

A „OSLOBODITELIA“

„Oslobodenie“ spolu s „osloboditeľmi“ sa priamo odvodzuje od prastarého slovenského základu „sloboda“ (Bernolák v slovníku z roku 1825 uvádza: sloboda, swoboda, szabadság, Freiheit, libertas; a dokladá: „Sloboda jest nade

Oslobodenie ako floskula

v skresľujúcom význame úspešných vojenských akcií Červenej armády na našom území v rokoch 1944-1945 za blud poškodzujúci náš základný dorozumievací prostriedok, nazrieme za oponu jeho vzniku a používania a pokúsime sa sémantickým rozborom priblížiť jeho etiológiu.

Prvou zvláštnosťou tohto slova je časová spojitosť s hektickým intervalom prvých týždňov po skončení Druhej svetovej vojny. Druhou dôležitou okolnosťou je, že vzniklo a šírilo sa mimo hlavnej slovo-

tvornej bázy slovenčiny, ktorou **BLAŽEJ BELÁK** operujú práve týmto krajne redukovaným významom ako jediným. Slovo „oslobodenie“ so skresľujúcim významom (ako synonymum víťazného ťaženia Červenej armády na našom území v ostatných fázach vojny), ako ho používajú dodnes naši slávnostní rečníci a časť historikov, je jazykovým novotvarom čiže neologizmom, so silným sklonom stať sa po čase historizmom a postupne až vyprázdneným anachronizmom, čo býva prirodzeným osudom každého neologizmu. Aj preto toto slovo, ako každý kultivar presadený z pokusného záhonu alebo z laboratória do prírodného prostredia, je veľmi citlivé na pravdivosť, totiž na vytvorenie analogických podmienok medzi podnikom a výpestkom (pri tvorbe slov je to pravdivé pomenovanie designátu). V prípade opisovania historických udalostí sa to týka nielen samých udalostí, ale aj ich následkov, ktoré potvrdzujú alebo vyvracajú pravdivosť pomenovania.

Táto nápadná používateľská výlučnosť vyvoláva prvú otázku: Patrí do všeobecného základu slovenčiny? Nie je iba dočasným

všecko“). Kým tento slovný základ je všeobecne zrozumiteľný, jeho odvodeniny svoju jednoduchosť a zrozumiteľnosť okamžite strácajú, len čo vstúpia do konkrétnych historických kontextov, kde sa vytráca ich pôvodný zmysel, a to najmä vtedy, ak sa celé významové spektrum redukuje iba na jeden, propagandou vnesený význam, ktorý zahmlieva mnohé závažné aspekty a následky „oslobodenia“ na život obyvateľstva na našom území. Príznačné je, že súčasní slovenskí štátnici a s nimi korelujúci historici

operujú práve týmto krajne redukovaným významom ako jediným. Slovo „oslobodenie“ so skresľujúcim významom (ako synonymum víťazného ťaženia Červenej armády na našom území v ostatných fázach vojny), ako ho používajú dodnes naši slávnostní rečníci a časť historikov, je jazykovým novotvarom čiže neologizmom, so silným sklonom stať sa po čase historizmom a postupne až vyprázdneným anachronizmom, čo býva prirodzeným osudom každého neologizmu. Aj preto toto slovo, ako každý kultivar presadený z pokusného záhonu alebo z laboratória do prírodného prostredia, je veľmi citlivé na pravdivosť, totiž na vytvorenie analogických podmienok medzi podnikom a výpestkom (pri tvorbe slov je to pravdivé pomenovanie designátu). V prípade opisovania historických udalostí sa to týka nielen samých udalostí, ale aj ich následkov, ktoré potvrdzujú alebo vyvracajú pravdivosť pomenovania.

(Pokračovanie na 2. strane)

Snímka Jozef Šelestiak

Strédnu Európu po rozpade Rakúskeho impéria (Rakúsko-Uhorska) postihol osud fackovacieho panáka.

Lavičiari všetkých masí, protisovietski aj prosovietski, jedným dychom vinia Slovenský štát z kolaborácie s hitlerovským Nemeckom, akoby stalinský ZSSR bola lepšia alternatíva. Nakoniec, ak si dejiny postavíme na časovú os, bol to ZSSR, ktorý bol postrachom planéty, keď mu neskrývane hrozil svetovou vládou proletariátu, teda nemecký nacizmus s dávkou nadľahčenia možno považovať iba za reakciu. Na dôvažok treba uviesť, že dva roky po začiatku Druhej svetovej vojny boli Stalin s Hitlerom jedna ruka. ZSSR ešte

Bezprizorní

TEODOR KRIŽKA

dva roky po jej začiatku dodával Nemecku ropu.

Nie je tajomstvo, že Stalin považoval Nemecko za predvoj svojich záujmov. Očakával od Hitlera, že porazí západnú Európu a potom zohrá svoju rolu ZSSR a Európu „oslobodí“, teda kolonizuje.

Situácia sa svojim spôsobom opakuje. Nemecko opäť hrá dvojúlohu a pokúša sa prešľapovať medzi USA a Ruskom. Vidíme to na situácii okolo Severného prúdu II. Poľsko so svojou historickou skúsenosťou vzťahov s Nemeckom a Ruskom vlastne nemá na výber, musí pozvať za garanta svojej existencie USA. Ale vidíme, čím mu odpovedá EÚ aj putinovsko-lukašenkovský cynizmus, ktorý proti Poliakom používa ako baranidlo umelo vyvolanú migračnú vlnu.

Kde v tomto virvare má miesto Slovenská republika? V tzv. slovan-skom objatí? Tuším ešte Palacký písal, že pojem slovanstvo je eufemizmus ruského imperializmu. Chápem, že na pozadí dennej propagandy, ktorá sa nezaobrá ničím iným ako agendou LGBTI a Sorosom, sa časti Slovákov môže zdať Putinovo Rusko ako alternatíva. Lenže to, čoho sa Slováci boja - totality liberalizmu, už v Rusku má svoju konkrétnu podobu v podobe tyranie Putinovej predstavy o obnove ZSSR 2.0.

Nežijeme vo vákuu. Ako ideál môžeme pre nás považovať neutralitu. Lenže neutralita by bola tou najlepšou správou pre tyrana v Kremli. Nerobilo by mu nijaký problém po čase uskutočniť na Slovensku politický prevrat a zatiahnuť nás do svojho područia, ako sa to pokúšal nedávno demonštrovať na príklade Kazachstanu. Nevyšlo mu to, lebo zavčasu zbadal zdvihnutý prst Číny a Turecka, ktoré podpísalo s jednosťami turkickými štátmi dohodu o vzájomnej vojenskej pomoci.

Preto mi nie je jasné, čo chcú dosiahnuť politici loviaci v rybníku vlasteneckého elektorátu.

Oslobodenie ako floskula

(Pokračovanie z 1. strany)

Osobitne nekorrektné je pripisovať udalostiam významy, s ktorými nesúhlasí celá používateľská obec alebo jej kvalifikovaná časť. Vážne následky má skresľovanie reality najmä vtedy, ak ide o slová a termíny z oblasti politológie, náboženstva alebo medzinárodného práva.

VZNIK A POMENOVANIE POJMU A JEHO POUŽÍVATEĽSKÝ ROZMACH NA DOMÁCEJ PÔDE

Výraz „oslobodenie“ sa napíňal u nás obsahom v čase, keď prebiehal vojensko-politický zápas o charakter povojnovej Európy. V našom geografickom priestore jeho výsledok závisel od mnohých protirečivých faktorov a jednou z pomocných zbraní tohto zápasu bolo účelové pomenúvanie akcií zúčastnených aktérov príťažlivými termínmi. Na tejto úlohe pracovali skúsené spravodajské a propagandistické jednotky, ktoré si uvedomovali mobilizačný význam ľúbivých hesiel a potrebu tvoriť pozitívne ideály a mýty. Výraz „oslobodenie“ bol jedným z produktov tohto úsilia.

Osobitne významné to bolo preto, že inštalovanie nových vládnych a verejnosprávnych štruktúr v krajinách strednej a východnej Európy prebiehalo zároveň s neviditeľným zápasom víťazných mocností o budúcu vojenskú, informačnú a kultúrnu dominanciu v získanom a dočasne protežovanom priestore. Tento proces zasahoval do života obyvateľstva dotknutých krajín s nerovnakou intenzitou a nerovnakou mierou porušovania individuálnych ľudských aj kolektívnych národných práv a neraz mal negatívnejšie následky na život obyvateľov ako sám vojnový konflikt. Za príklad tu môže poslúžiť práve bezprostredný povojnový vývoj na Slovensku, ktorý sa odohrával v ovzduší nedemokratických retribučných obmedzení, verejného podnecovania nenávisťi, udavačstva, zveličovania dôvodov odplaty a nekontrolovaného egoizmu víťazov – bez najmenej snahy o zmierenie a odpustenie. Živnú pôdu pre tieto prejavy poskytovalo najmä inštalovanie a personálne obsadzovanie nových či staronových verejných inštitúcií, ktoré sa v povojnovom hybridnom česko-slovenskom štátnom útvare dialo pod heslom budovania „ľudovej demokracie“ (ktorá bola v synergickom efekte oboch pojmov natoľko „ľudovodemokratická“, že nestihla byť ani ľudová, ani demokratická). Pri tejto príležitosti sa adepti na pozície usilovali získať čo najväčší podiel na politickej moci a patričné ekonomické výhody z nej vyplývajúce. Svoje ciele dosahovali demokrati aj komunisti sofistikovanými aj menej sofistikovanými metódami, využívaním tzv. ľudových súdov v nižších územných

celkoch a zriadením tzv. národného súdu s neobmedzenou celoštátnou pôsobnosťou, najmä však jednoduchou cestou policajného teroru, v ktorom prejavili mimoriadne revolučné odhodlanie a policajnú zručnosť nielen komunisti, ale aj najaktívnejšie „demokratické“ osobnosti typu povereníka Viktoryho alebo generála Ferienčíka. Dočasné, nevolené a často veľmi improvizované správne štruktúry neváhali použiť na uchopenie moci a získavanie majetku pre svoju klientelu vo veľkom machinácie štátariálnej povahy s využívaním personálnych väzieb a známostí (ešte z čias voľného podnikania vo vojnovej ekonomike a z krátkej epizódy Povstania) a pod správu húfom brali dekrétmi skonfiškované materiálne-technické prostriedky a majetky, čomu napomáhala aj možnosť neobmedzenej masovej propagandy sformovanej čiastočne ešte v činnosti partizánskych skupín.

Jedným z produktov tohto procesu bolo zavedenie novej novinarskej a rozhlasovej rétoriky, silne pročeckého, proruského a prokomunistického obsahu, v ktorej domino-

vali ľúbivé heslá o bratstve Slovanov, o podlých zradcoch a hrdinských odbojároch (vrátane tzv. „kukurických partizánov“) a ich účasti na „oslobodzovaní“. Dialo sa tak na celom území obnovej hybridnej republiky, ale najintenzívnejšie na Slovensku, a v tomto procese sa horlivosťou predbiehali tzv. „buržoázni povstalci“ s pravovernými komunistami bez ohľadu na pravdivosť reflektovania reality.

Hromadný, ba priam nekontrolovateľný výskyt „osloboditeľov“ a „oslobodzovania“ spadá u nás práve do týchto prvých povojnových rokov. Ako nový politologický termín sa „oslobodenie“ ustálilo a legalizovalo už Košickým vládnym programom, ktorý tento výraz bez problémov a bez objektívnej analýzy začlenil aj do svojich textov. Pravda, od samého počiatku bolo jasné, že toto slovo má aj množstvo protirečivých významov, keďže ním označovaná realita mala pre život „oslobodených“ národov veľmi protirečivé následky, ba aj celkom opačné voči základnému zmyslu oslobodzovania.

Inak chápali a na svojej koži inak

pocítili následky „oslobodenia“ príslušníci tzv. štátotvorných národov, a inak deportovaní menšinoví Nemci alebo selektívne premiestňovaní Maďari, a ešte inak obyvatelia, ktorých Benešove dekréty vytriedili ako kolaborantov, skrátka nepriateľov ľudu. Najhoršie doplatili na oslobodenie obyvatelia Podkarpatskej Rusi, ktorí sa v zdraví nedočkali ani len obávaných Benešových dekrétov a museli si už pred koncom svetovej vojny zvykať na výhody pričlenenia k Sovietskemu zväzu – na okamžité obmedzenia ľudských, občianskych a náboženských práv a na stratu akýchkoľvek práv ústavných. S tým súviselo zhabanie súkromného majetku, absolútne zbadačenie, svojvoľné územné premiestňovanie, a ak nesúhlasili s ponúknutými formami „oslobodenia“, museli si zvyknúť aj na pätnásťročný alebo dvadsaťročný rekvalifikačný pobyt v sibírskech gulagoch. Toto všetko sa dialo na základe Benešovej a Stalinovej dohody uzavretej ešte v roku 1943 v Moskve.

Špecifický dosah malo „oslobodenie“ na život presne nezisteného

Prosba k priaznivcom Kultúry

Najľahšia forma podpory nášho časopisu je predplatné, z ktorého príjem je predsa len o málo väčší ako zo stánkového predaja.

Predplatiť Kultúru si môžete jednoducho na e-maile: Ganisinova.Renata@slposta.sk

Nepoľavujte v ušľachtilom úsilí, prispejte na číslo účtu Kultúry v Slovenskej sporiteľni

IBAN

SK69090000000000170427664

počtu „kolaborantov“ z Protektorátu a ešte špecifickejši pre ľudí a rodiny s rovnakou anamnézou na Slovensku. Počet zaistených, vyšetrovaných a následne zbavených zdravia a neraz aj života pri vyšetrovaní v pivniciach narýchlo ustanovených okresných a krajských úradov a v úradovniach mestských a obvodných (po starom „okrskových“) milícií, spolu s nespoľahlivou štatistikou centrálne popravených príslušníkov nemeckej armády, slovenskej vlády, policajných úradníkov a gardy, má iba ilustratívny význam v porovnaní s jednoznačnosťou a prísnosťou, s akou pristúpil Beneš, jeho vláda a neslávne preslávený Daxnerov „Národný súd“ k riešeniu osudu najvyšších predstaviteľov Slovenskej republiky.

Veľmi špecifický zmysel malo „oslobodenie“ aj pre väčšinu obyčajných Slovákov (vrátane repatriantov z odtrhnutých území), ktorí ako podozrivý etnický element a nevďačná „vetva jednotného československého národa“, si dovoľovali osnovať (dokonca cez vojnu) vlastný štát a žiť v ňom, akoby nemali mocnosťami a londýnskou vládou vyhladený iný, „pokrokovjší“ spôsob jestvovania. Zaslúžili si teda exemplárne potrestanie ako celok, aj keď sa to takto nedefinovalo, napríklad deklarovaní účastí „národa“ na banskobystrickom povstaní z jesene 1944 a napriek dušovaniu sa vodcov povolených demokratických strán, že o postojoch a pretenziách Slovákov hovoria čistú pravdu. Takto sa Slováci z noci na ráno stali druhoradými občanmi vo vlastnej krajine a približne na polstoročie stratili reálny vplyv na spravovanie svojich vecí verejných. Vyháňanie a kriminalizácia slovenských hospodárskych, vedeckých a umeleckých elít označených za nespoľahlivé živly, bolo hlavnou súčasťou „očisty“ spoločenského života od „reakcie“ (podľa Husákovho obľúbeného hesla) a rozhodujúcim krokom v procese paralyzovania Slovenska na ceste k voľbám v roku 1946. Ich výsledok bol síce pre „buržoázných“ demokratov percentuálne nádejný, ale v rukách Lettricha a jeho priateľov takmer nulový, pretože slovenskí demokrati – ako to už patrí k slovenskej náture – neboli schopní ani v minimálnej miere zužitkovať jeho potenciál, ešte stále nechápajúc, do akej miery sú kýženým „oslobodením“ oslobodení a do akej miery, v poverenických pozíciách znemožňovaní, ztročení a ponížení.

Takto sa stalo, že zásluhou buržoázne odchovaných amatérov, ktorých v kritickom čase zmätene viedol nezodpovedný a najmenej talentovaný český politik všetkých čias, dosiahla najmocnejšia proletárska veľmoc krátko po vojne s obrovským predstihom svoje najdôležitejšie globálne ciele – vytvoriť ideologické a vojensko-mocenské predpolie priamo v citlivom strede Európy. K tomu sa pridal ešte nevšedne bohatý bonus – obrovský vzostup popularity komunistickej ideológie v Česku.

Tu hodno poznamenať, že historici, ktorí situujú vznik totalitného režimu do februára 1948, sa veľmi mýlia, pretože politický absolutizmus a vznik diktatúry opretej o policajné a milicionárske pušky sa začína nie

februárom 1948, ale príchodom Benešovej a Fierlingerovej limuzíny do Košíc 5. apríla 1945.

KONTEXTY A KONOTÁCIE PROBLÉMU

Aj najskromnejší dejepisný exkurz potvrdzuje obrovskú polysémiu vnútri „oslobodenia“. Keďže toto slovo od začiatku nesie vo svojom obsahu nebezpečný politický náboj, nestalo sa nikdy predmetom hlbšieho sémantického rozboru a celý jeho protirečivý obsah ostal po desaťročia skrytý pod ťažkou diplomatickou pokrievkou.

Vysoko výbušná zmes skutočných významov tohto slova sa dostávala iba letmo na denné svetlo, a to najmä vtedy, keď sa národy pre neznesiteľný útlak alebo ťaživú hospodársku situáciu spamätávali z následkov svojho „oslobodenia“. Svedčia o tom pokusy o reformu režimu v Poľsku a Maďarsku v polovici a koncom 50. rokov minulého storočia (Gdaňsk a Budapešť 1956), ako aj nesmýšľavý pokus o vymenenie sa z bratského zovretia v Prahe a Bratislave na jar 1968 – ktoré tradičný osloboditeľ vždy vyriešil tradičnými prostriedkami. Z tohto pohľadu prekvapuje bezpríkladná dnešná odolnosť odiózneho výrazu v dnešnom, demokraciou a liberalizmom prekypujúcom, Slovensku aj tri desaťročia po rozpade sovietskej dŕžavy.

Aj tu možno vidieť komparatívny rozdiel medzi úrovňou politického myslenia u nás a v okolitých krajinách, predovšetkým v nepoddajnom Poľsku a vlastenecky odvážnom Maďarsku, no najmä v pobaltských štátoch, kde sa ľudia podstatne rýchlejšie dostávajú k prehodnoteniu starých zatvrdnutých schém a politologických falzifikácií, a oveľa odvážnejšie budujú predpoklady pre nezávislé hodnotenie svojej histórie.

Odiózne slovo „oslobodenie“ sa stalo v prísne riadenom politickom systéme najvyhladávaným sociolektizmom – účinným jazykovým prostriedkom na vnucovanie názorov a udržiavania služobnej morálky obyvateľstva podľa želania vrchnosti. S týmto poslaním vstúpilo slovo do platnosti u nás už počas krátkeho „ľudovodemokratického“ obdobia, no najintenzívnejšie sa využívalo v neblahých rokoch

marxisticko-leninského ideového absolutizmu, pričom sa stalo jedným z najúčinnějších propagandistických nástrojov presadzovania vládnej politiky. Veľmi úspešne zapadlo do uceleného systému propagandistických metód, ktoré mali za cieľ produkovať pozitívne mýty a zároveň tabuizovať nežiaduce väzby na skutočnú slobodu. Na tomto základe sa odohrala aj zjavná proprializácia „oslobodenia“, ktorá spočívala v zámene všeobecného pojmu „osloboditeľia“ s pojmom „Červená armáda“, čo sa premietlo dokonca aj do pravopisu písaním veľkého začiatočného písmena. Nekonečné opakovanie frázy o „oslobodení“ malo vypestovať (aj vypestovalo) v bežnom človeku pocit trvalej zaviazanosti a vďačnosti osloboditeľovi za vykonaný osloboditeľský akt a vytvoriť predstavu bezpečnosti, ktorá z tohto vzťahu vyplýva. Táto idea sa stala v priebehu desaťročí súčasťou vojensko-politického nátlaku na signatárov Varšavskej zmluvy a bola zároveň psychologickou bariérou, ktorá spomalila jej rozpad.

Napriek tejto úspešnej proprializácii a mytologizácii sa slovo, chvalobohu, nikdy nestalo súčasťou autentického základu slovenského jazyka a postupne sa sémanticky vyprázdňovalo s tým, ako sa vnútený význam vzdaloval od slovného základu, od ktorého ho majstri demagógie ešte v Londýne a Moskve in vitro odvodili a následne v domácich podmienkach bohatými dávkami ideologického umelého hnojiva kultivovali. Stopy po umelosti kultivácie ako trvalý pestovateľský hendikep sa však doteraz prejavujú – napríklad v encyklopédiách, vo výkladových slovníkoch a príručkách, ktoré sa vyhýbajú uvádzať aspoň základné významové varianty tohto slova a radšej ich dôsledne vynechávajú. Pravdaže na škodu samého slova a na škodu slovenského používateľa, ktorý sa musí sám vyrovnávať s politologickými falzifikátmi a bezobsažnými floskulami rovnakého typu (najobľúbenejšie medzi nimi sú: fašizmus, klérofašizmus, pokrok, reakcia, demokratické sily, národnoslobodzovacie hnutie, „národné“ povstanie a ostatný repertoár absurdít z daného tematického okruhu, prevzatý zo starej zásoby povojnových anachronizmov a nepravých historiz-

mov) výdatne pestovanými v nekritických médiách i v prezidentských prejavoch. Preto až tragikomický vyznieva „oslobodenie“ v spojení s osudom popredných organizátorov Povstania a protagonistov nasledujúceho „oslobodenia“, ktorí takmer do jedného utekali pred následkami svojej účasti na „oslobodení“ na Západ (nepohrdajúc ani Nemeckom) zachraňujúc si holý život. Rovnako až cynicky vyznieva spájanie „oslobodenia“ s použitím atómovej bomby v Hirošime a Nagasaki s perspektívou zavedenia demokratických pomerov v porazenej krajine. A celkom etické nie je ani ospravedlňovať kobercové bombardovanie vyhladovaných nemeckých civilných cieľov spojeneckými vojskami, keď už bol jasný výsledok vojny.

O negatívnych dopadoch „oslobodenia“ na právne, ekonomické a kultúrne pomery a na životnú úroveň v jednotlivých európskych krajinách sa nesmeli písať ani uvažovať celé desaťročia nahlas. Akékoľvek spochybnenie obsahu tohto vznešeného slova sa pokladalo za trestný čin a tak do jazyka „oslobodených“ národov preniklo s jednoznačne pozitívnym znamením a okamžite sa stalo najvhodnejším spojeneckým laudatívom a najmocnejším ideologickým zaklínadlom v oficiálnych textoch celej Varšavskej zmluvy. V nezmenenom stave prežilo mnoho desaťročí bez toho, že by mu hrozila akákoľvek sémantická previerka alebo aspoň primeraná lexikologická pozornosť vo výkladových slovníkoch pod skalpelom profesionálnych jazykovedcov. Faktom je, že bezduchým opakovaním a nadužívaním sa podarilo urobiť zo vznešeného slova vyprázdnené klišé a čisto návykovú floskulu. Aj na tomto slove sa prejavila jedna z menej chvályhodných črt slovenského človeka – účelové podlizovanie, lichotenie mocným, od ktorých sa výmenou čaká zaručená ochrana alebo aspoň pochvala.

Poctivý rozbor skrytých významov predmetného slova vyvoláva aj ďalšie otázky, vrátane mravnej oprávnenosti oslobodzovať iné národy na cudzom území, prípadne oslobodzovať kohosi, kto si „oslobodzovanie“ neželá alebo si ho nezaslúži, alebo má iný repertoár ideálov, potrieb a túžob, ako sa mu cez „oslobodenie“ núka. Práve tieto

momenty si zasluhujú pozornú sémantickú previerku na pozadí medzinárodného práva a na podklade nových historických poznatkov.

Problém verejného prekrúcania historických faktov primárnej dôležitosťi v prejavoch rečníkov je teda aj vážnym jazykovedným problémom, lebo aj tí najkvalifikovanejší a najčestnejší lingvisti, čo sa profesionálne starajú o kultúru jazyka, sa musia tváriť, akoby problém nejstoval. Tento fakt otvorene nereflektujú ani ostatné disciplíny, čím nechtiac prispievajú k pestovaniu falošných mýtov a politologických falzifikácií.

Dejiny sa určite po čase usmejú nad našou dnešnou rečou, nad niektorými bezduchými frazeologickými zvratmi a zaužívanými replikami, no najmä nad ponížujúcou formuláciou, že vtedy a vtedy, tam a tam, tí a tí osloboditelia nám „priniesli slobodu“. Základné poučenie dejín totiž znie, že sloboda sa neprináša, o slobodu sa musí zaslúžiť každý dospelý jedinec i každý vyspelý národ sám. Takto sa o svoju slobodu a národnú nezávislosť zaslúžili napríklad Fíni v rokoch 1939-1940 v súboji s desaťnásobne mocnejším protivníkom.

„Oslobodenie“ prešlo v čase svojej konjunktúry všetkými stupňami stylistickej kvalifikácie a v hierarchii tzv. pochvalných slov sa vždy držalo na poprednom mieste. Z prostého až prostoduchého dobového žurnalizmu sa stalo významným rokovacím termínom, jemným stylistickým melioratívom, základným diplomatickým laudatívom, taktickým konverzačným eufemizmom, ale hlavne nespochybniteľným ideologickým symbolom. Neúmerne častým používaním sa zo symbolu stalo časom klišé, z klišé zaklínadlo a zo zaklínadla floskula. Museli prísť obrovské zmeny v usporiadaní domácej spoločnosti, ale hlavne na mape sveta, aby sa sprivatizovaný a proprializovaný význam tohto slova aspoň čiastočne priblížil k bežnej a zrozumiteľnej ľudskej reči.

Ak však nazrieme do súčasného registra zemepisných a korporatívnych názvov, na Slovensku, musíme žasnúť nad životnosťou „oslobodenia“ v tradičnom ponímaní a nad počtom osloboditeľov, ktorí u nás pripadajú na jeden štvorcový kilometer.

Oslobodené sú u nás celé regióny, okresy, mestá, mestské štvrte, dediny (vrátane tých, čo ležali na míle ďaleko od súvisiacich operačných priestorov). Oslobodené sú široké bulváre aj úzke uličky, novovybudované štvrte aj staré námestia (spolu s námestiami niekdajších banských miest založených a po stáročia obývaných neskôr vyhnanými Nemcami). Oslobodené sú nábrežia aj pobrežia, dominantné kopce aj úrodné nížiny. Oslobodené sú národné parky aj tiché parčíky utopené v zeleni. Oslobodené sú romantické zákutia aj oddychové zóny. Najvýraznejšie a najpočetnejšie sú oslobodené Ulice osloboditeľov a Aleje slobody. Všetky sú opradené vlastným „oslobodzovacím“ príbehom.

Ibaže nie je isté, či sa človek túžiaci po slobode v takejto totálne oslobodenej krajine cíti slobodne.

Kresba: Andrej Mišanek

V roku 2022 si pripomíname 75. výročie viacerých tragických udalostí, ktoré postihli obyvateľstvo Slovenska v treťom roku života v obnovené ľudovodemokratickej Česko-slovenskej republike. Jednou z týchto udalostí je odhaľovanie tzv. sprisahání proti republike.

Bola to dômyselne vykonštruovaná kampaň namierená proti Demokratickej strane, ktorá sa prevínala tým, že sa v máji 1946 odvážila vyhrať prvé povojnové voľby na Slovensku a tak pripraviť o víťazstvo Komunistickú stranu – ináč svojho partnera v Národnom fronte.

Ako je známe, v povstaní a po skončení vojny si komunisti a ich občianski partneri, „demokrati“, rozdelili pozície vo vláde a vo všetkých odvetviach verejného života na polovičku. Po voľbách sa tento pomer mal upraviť podľa volebných výsledkov, teda demokrati mali dostať približne 65% a komunisti 35% poslancov, povereníkov, vedúcich úradníkov verejnej správy, národných správcoch atď.

Kým v českej časti republiky komunisti si svoje pozície vo vedení štátu posilnili, komunisti na Slovensku utrpeli ponižujúcu porážku. To znamenalo, že po voľbách boli prinútení zrieknuť sa niektorých kľúčových pozícií a prepustiť ich svojim buržoáznym partnerom. S takýmito ústupkami v triednom boji sa dogmatický proletariát nikdy nesmie zmieriť, a preto hneď po voľbách sa v kanceláriách ústredného výboru strany – v Prahe i v Bratislave – začali vymýšľať plány, ako svojich demokratických partnerov vytlačiť z podielu na moci. A tak hneď a pohotovo obviňovali demokratov, že vyhrali voľby za pomoci ľudáckych, klerofašistických, reakčných a protištátnych živlov v národe. A aby svoje tvrdenia podložili konkrétnymi „dôkazmi“, zahájili – s výdatnou pomocou svojich českých súdruhov – kampaň na očistenie verejného života. Po patričnej príprave v tlači, v rozhlase, v parlamente a na verejných zhromaždeniach sa prikrčilo k praktickým opatreniam. Od leta 1947 sa na Slovensku začína krvavá séria odhaľovania protištátnych sprisahání pod réžiou celoštátneho bezpečnostného aparátu.

Sprisahania vyrábali, odhaľovali a zaistené osoby vyšetrovali dva odbory bezpečnostného aparátu. Bol to VII. odbor Povereníctva vnútra a špeciálne Slovenské oddelenie pri Štátnej bezpečnosti v Prahe vedené smutne známym Bedřichom Pokorným. Úzko s nimi spolupracovala armádna spravodajská služba OBZ na čele s Bedřichom Reicinom a osobitne zriadená organizácia, tzv. Komisia RR, pozostávajúca výlučne z agentov-provokatérov, ktorých úlohou bolo zlákať nič netušiacich a dobromyseľných občanov do sprisahaneckej siete.

V posledných dňoch leta 1947 Povereníctvo vnútra, riadené „nes-tranickým“ povereníkom generálom Mikulášom Ferjenčíkom, víťazoslávne oznamovalo odhalenie „protišťátnej skupiny, ktorá spolupracovala s ľudáckou emigráciou“. Do tejto skupiny patrili poslanci pražského parlamentu za Demokratickú stranu Ján Kempný a Jozef Staško, ako aj viacerí katolícki intelektuáli, ktorí sa aktivizovali za DS v predvolebnej kampani: Ľudovít Obtulovič, Jozef Kosorín, František

Jurčovič, Štefan Horváth, Jozef Kyselý, Pavol Čarnogurský a ďalší.

Dňa 17. septembra 1947 minister vnútra Nosek oznámil odhalenie ďalšej „protišťátnej skupiny“ v Žiline, na ktorej čele stál Anton Meitzer. Ako informuje denník Čas z 23. septembra 1947, polícia zaistila 186 osôb. Ďalej sa píše, že v „tejto protišťátnej organizácii bolo zúčastnených asi 30 štátnych zamestnancov, asi 30 stredoškolských i vysokoškolských študentov, ako aj 10 osôb z radov duchovenstva a rehoľných sestier,

katastrofálny dopad na Demokratickú stranu: dňa 18. októbra pražský parlament pozbavil poslaneckej imunity dvoch generálnych tajomníkov DS Miloša Bugára a Jána Kempného a 30. októbra sa musel vzdať svojej funkcie podpredseda vlády a bývalý predseda Demokratickej strany Ján Ursíny. Ursíny bol bezpochyby najschopnejším a najváženejším politikom povojnového Slovenska a autor dohody s katolíckmi. Demokratická strana vyslal prezidentovi Benešovi osobitnú delegáciu na jeho záchranu,

Zemaník (Zohor), Vojtech Michalka (Uhorská Ves), Alfréd Stach (Ompitál);

Pracovníci Ústrednej katolíckej kancelárie: Dr. Ľudovít Obtulovič, Pavol Čarnogurský, Vendelín Bezák, Aladár Stankovský.

Medzi zatknutými účastníkmi sprisahania boli osobní tajomníci podpredsedu SNR A. Cvinčeka (Dr. Jozef Bystrický), podpredsedu Zboru povereníkov R. Fraštackého (Dr. Ladislav Schmid), tajomník povereníka výživy Kornela Filu (Dr. Im-

na jedno ucho úplne ohluchol, lebo mu prebili bubienok v ušnej dutine... Dr. Mišík bol tak zbitý, že má rozbitú spodnú sánku. Lazarista páter Hutýra bol taký zbitý, že nevládze si ani sadnúť, ani na nohách stáť a trasie sa ako človek, ktorý utrpel otras mozgu. V takomto stave sú viacerí: Dr. Kružliak, keď aj u vyšetrojúceho sudcu odvolal výpoveď na Dr. Kempného, učinenú pod bitím, bol nezmyselne daný k dispozícii VII. odboru, ktorý ho tak stlkol, že bol celý zakrvavený. Dr. Bínovský a Dr. Kosorín

Na okraj tzv. protišťátnych sprisahání proti republike v roku 1947

viac ako 20 živnostníkov, do 30 súkromných úradníkov. Ostatné osoby sú z rozličných občianskych povolání“.

Český historik Karel Kaplan, ktorý mal prístup k pôvodným dokumentom o celej tejto sprisahaneckej akcii sa k tomuto krvavému opatreniu vyjadruje celom inak: „Na zasadnutí Národného frontu dňa 17. novembra 1947 minister Nosek označil ‚sprisahanie na Slovensku‘ za podnik obrovských rozmerov... V skutočnosti tu však išlo o provokáciu, ktorú spoločne vyrobili orgány vojenskej rozviedky na čele s Bedřichom Reicinom a orgány Štátnej bezpečnosti, hlavne oddelenie F a komisia RR.“ (Karel Kaplan: Der kurze Marsch : kommunistische Machtübernahme in der Tschechoslowakei 1945 – 1948, s. 144.)

Ako to vo všetkých komunistami vymyslených procesoch býva, aj tu vyšetrovania žilinských sprisahancov nevyhnutne viedli na stopu ďalších ilegálnych skupín, ktorých odhalenie oznámilo Povereníctvo vnútra o týždeň neskôršie, dňa 24. septembra 1947. Siet žilinského ústredia sa údajne rozprestierala po celom Slovensku a zatvárania jej prívržencov prebiehali v 20 okresoch: Bratislava, Piešťany, Topoľčany, Trenčín, Bánovce nad Bebravou, Veľká Bytča, Žilina, Kysucké Nové Mesto, Čadca, Námestovo, Prešov, Košice, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Zvolen, Nové Zámky, Kremnica, Lučenec, Tornaľa a Komárno.

Ale to zďaleka nebol koniec. Dňa 8. októbra odhalili „politicky najnebezpečnejšiu“ protišťátnu skupinu, ktorú viedol Oto Obuch, tlačový referent podpredsedu vlády J. Ursínyho. Škodoradostne sa poukazovalo, že Bratislave organizátorom tejto skupiny bol Ladislav Čulen, brat známeho slovenského novinára, publicistu a poslanca Slovenského snemu Konštatína Čulena, ktorý sa v tom čase nachádzal v emigrácii. Vzápätí nasledovali zatýkania, vyšetrovania, obviňovania a vyhrážky na protišťátne živly v Demokratickej strane.

Dôsledky týchto „odhalení“ mali

ale tam sa nestretli s porozumením a sympatiami. Aj keď poukazovali na jeho zásluhy v prospech obnovenia Č-SR, na absurdnosť obvinení a na fakt, že tu ide o vykonštruovaný príklad komunistického útoku na demokratického politika, „president řekl stručně, ale pregnantě: Ursíny musí jít“.

Ale ani to nebolo dosť. Dňa 5. novembra 1947 minister vnútra Václav Nosek oznámil, že v posledných týždňoch bezpečnostné orgány zaistili ďalšiu skupinu 450 sprisahancov a záškodníkov. Podľa oficiálnej publikácie ministerstva vnútra (Spiknutí proti republice : dokumentární vyličení cílů, organizace, rozsahu a vývoje odhaleného protišťátního spiknutí na Slovensku, s. 24.) boli medzi nimi: Bývalí dôstojníci slovenskej armády: major. Alexander Vaško a plukovník Štefan Tatarko;

Poslanci Ústavodarného národného zhromaždenia a generálni tajomníci Demokratickej strany (DS): Dr. Ján Kempný a Dr. Miloš Bugár, ako aj poslanec DS Dr. Jozef Staško a oblastný tajomník DS v Žiline Vojtech Števík;

Vysokí úradníci a referenti Povereníctva výživy: Dr. Kružliak, Dr. Žigo, Dr. Kostka a Dr. Sopko;

Úradník Predsedníctva SNR: Dr. Jozef A. Mikuš;

Úradník Najvyššieho kontrolného dvora: Dr. Medvecký;

Úradníci Osídľovacieho úradu na Slovensku: Dr. Dobrovodský, Dr. Rajec, Ing. Fickuliak, Dr. František Lanák, Jozef Pätoprstý;

Úradníci Povereníctva pôdohospodárstva: Dr. Jozef Kosorín, Z. Kružimský, Rudolf Tibenský;

Úradník povereníctva priemyslu: František Kvietok.

Úradníci Povereníctva pošt: Koloman Čerhely a Dr. Július Senaj;

Úradníci Povereníctva informácií: František Nádašský, Ján Michalovič; redaktori: Ján Priehradník, Jozef Krchňák, Ján Milo, Ladislav Obuch, Peter Jalovian-Ždan a iní.

Profesori teológie: Dr. Alexej Izakovič a Dr. Ivan Murín;

Katolícki kňazi: Ján Hutýra (Ladce), Ján Čierny (Trenčín), Alojz

rich Kružliak), tajomník arcibiskupa Dr. Karola Kmetka (Dr. Pavol Beňuška); ako aj „rehoľné sestry, veľkoobchodníci, bohatí súkromníci, úradníci a úradnícky štátni i súkromní, vysokoškolskí študenti, profesori a učitelia“.

Do otvorených rán nasypal soli povereník vnútra Dr. Mikuláš Ferjenčík, ktorý sa dostal do svojej funkcie iba s podporou Demokratickej strany a teraz sa jednomyselne stotožnil s politickým terorom komunistov. Dňa 21. októbra vystúpil v bezpečnostnom výbore pražského snemu tam vyhlásil:

„Hneď pri odhalení prvej skupiny v Žiline komentovalo se toto odhalení na mnohých místech jako začátek jakéhosi politického puče jedné politické strany. Odstupem času se však jasně ukázalo, že zde nešlo o nic podobného, právě jako se nejednalo a nejedná o nějaké odhalené spiknutí na objednávku, za účelem zdiskreditování nějaké politické strany, anebo o vyprovokování spiknutí agenty-provokatéry s podvrženým, fingovaným materiálem. Prohlašuji, že v těchto případech nebylo státní bezpečností – i když se služeb agentů-provokatérů téměř všude používá – použito ani agentů-provokatérů, ani fingovaného a nastrčeného materiálu.“

Pri vypočúvaní zaistených osôb komunistickí vyšetrovatelia používali tvrdé stalinské metódy, ktoré sa tak dobre osvedčili pri moskovských procesoch v tridsiatych rokoch a pri procesoch u nás v rokoch päťdesiatych.

S uznaním treba pripomenúť, že aj v tejto atmosfére teroru a zastrasovania sa našli odvážni poslanci, ktorí na pôde pražského parlamentu a na pôde Slovenskej národnej rady odhalili neľudské metódy vypočúvania zaistených osôb.

Jedným z nich bol poslanec Štefan Blaško, ktorý v pražskom parlamente 18. decembra 1947 uviedol okrem iného aj tieto otrasné skutočnosti:

„Vyšetrovanie vedené VII. odborom Povereníctva vnútra, respektíve orgánmi Štátnej bezpečnosti, je také brutálne, že Dr. Dobrovodský, prezidiálny šéf Osídľovacieho úradu,

boli uprostred novembra brutálne zbití. Prof. Dr. Lanárovi vyrazili zub a utrpel vážny otras mozgu, takže po dvoch mesiacoch ešte stále zvracia. Ing. Blanárovi, tajomníkovi Strany slobody, urobili ťažké tržné rany, že sa mu bielizeň prílepila na telo.

Podobne trýznia aj ženy. Ženám ukazujú zápisnice, že sa manžel priznal k nevere; manželom zas ukazujú zápisnice, že manželka sa k niečomu podobnému priznala, aby psychologicky na nich vplývali. Bitie vedie istý konfidenciu... Predák, ale 50 percent ľudí, ktorí bitie robia, sú ľudia z Prahy alebo tunajší Maďari.“

Na zasadnutí Slovenskej národnej rady dňa 19. decembra 1947 vystúpil s podobným obvinením poslanec SNR Michal Géci. Uviedol konkrétne prípady bitia a týrania a nazval ich, že „sú presne kópiou vyšetrovacích metód Gestapa“. Komunistickí poslanci SNR prerušovali Géciho prejav pokrikmi a inými výrazmi nesúhlasu. Podpredseda SNR Karol Šmidke žiadal predsedu SNR Dr. Jozefa Lettricha, aby rečníkovi odobral slovo. Keď to odmietol urobiť, komunistickí členovia SNR ostentatívne opustili zasadnutie.

Po prejave Michala Géciho vystúpil na tribúnu ďalší člen Demokratickej strany, poslanec Imrich Laurinec, ktorý uviedol 32 konkrétnych prípadov týrania. Medzi iným vyzdvihol kruté vyšetrovanie Tibora Benkoviča, ktorý po výsluchu „ešte v ten samý deň na stanici Národnej bezpečnosti v Topoľčanoch zomrel a ostatní vyšetrovaní po prepustení na slobodu museli byť lekárske ošetrení“. A pokračoval: „Orgány VII. odboru, najmä por. Baroš, vyšetrovaným zviazal ruky, bil ich päsťami, žilou a nejakou reťazou. Por. Barošovi a jeho pomáhačom bolo umožnené beztriestne ostať na slobode... Vyzlečenie donaha, bitie žilou, päsťami, bitie súčasne šiestimi osobami, rozličné kombinácie so stoličkami, mlátenie obuškou po chodidlách, kopanie atď., sú svedectvami ďalších orgánmi VII. odboru Povereníctva

vnútra vyšetrovaných osôb, ktoré opísali tieto svoje utrpenia do súdnych zápisníc.“

Kto boli tí trýznitelia, čo sa na takúto neľudskú službu prepožičali a hlavne, kto boli tí militanti proletariátu, čo to z pozadia riadili? Ich mená prenikli na verejnosť až na konci roka 1953, keď sa konal proces s tzv. „skupinou nepriateľov v Zbore národnej bezpečnosti“. Nezaoberá sa nimi Ústav pamäti národa, nuž pripomeňme si aspoň tých najhorlivejších, aby celkom nezapadli do zabudnutia: Teodor Baláž, Mikuláš Horský (predtým: Stern), Oskár Valášek (predtým: Weiss), Viktor Sedmík, Matej Bel (predtým: Blumfeld), Šimon Čermák (predtým: Porges), Rudolf Viktorín, Juraj Glaser...

Odhaľovanie protištátnych sprisahání v jesenných mesiacoch 1947 bolo – ako to lapidárne označil socialistický historik Ľ. Lipták – „generálnou skúškou na február 1948“. Komunisti totiž paralelne s týmito odhaľovaniami sprisahání organizovali verejné protesty za ochotnej pomoci nimi kontrolovaných organizácií, (v ich terminológii: „nadstraníckych masových organizácií“) ako boli odbory (ROH, Revolučné odborové hnutie), odbojové organizácie (Zväz slovenských partizánov, SZP; Zväz vojakov povstania, SVOJPOV), mládežnícke organizácie (Zväz slovenskej mládeže, SSM), Jednotný zväz slovenských roľníkov atď. Pod sústredeným náporom všetkých týchto odporcov Demokratická strana najprv ustupovala a v novembri kapitulovala. Nechala sa vytlačiť zo stredy vládnej moci na okraj. Dňa 18. novembra 1947 Národný front schválil nový Zbor povereníkov, v ktorom sa počet zástupcov Demokratickej strany znížil z deviatich na šiestich (t. j. zo 60-percentnej väčšiny na 40-percentnú menšinu). Pri tom komunisti diktovali demokratom, kto môže byť povereníkom a kto ním nesmie byť.

V novom Zbore povereníkov Demokratická strana mala podpredsedu (M. Polák) a piatich povereníkov : Jozef Styk, Matej Josko, Jozef Lukačovič, Martin Kvetko a Ivan Štefánik. Z nich dvaja (Polák a Lukačovič) boli už jednou nohou v komunistickom tábore. Svoje povereniecké miesta stratili štyri obeť komunistickej svojvôle: Kornel Filo, Emanuel Böhm, Rudolf Frašťacký a Samuel Belluš. Pozície Komunistickej strany Slovenska sa pri tom nijako nezmenili: Predseda Zboru povereníkov Dr. G. Husák, štyria komunistickí povereníci a ich spolupútnik Dr. M. Ferjenčík si poďržali svoje pôvodné funkcie. Strana slobody dostala povereniectvo pošty (P. Blaho), strana práce povereniectvo zdravotníctva (J. Bečko) a povereníkom spravodlivosti sa stal nestranník A. Búza.

Možno teda celkom oprávnené povedať, že slovenskí komunisti – s pomocou českých súdruhov a za pasívneho postoja českých občianskych strán – si vydobili svoj „víťazný február“ na Slovensku už v novembri 1947.

FRANTIŠEK VNUK

Ján Vojtaššák je nepochybne jednou z najvýraznejších postáv slovenských dejín 20. storočia. Do historickej pamäti národa sa zapísal ako kňaz a biskup hlbokej viery a bezpodmienečnej oddanosti a lásky k Bohu, ku Katolíckej cirkvi a k svojmu slovenskému národu. Hoci nemal vyššie teologické vzdelanie, stál na pevnom fundamente viery a živého vzťahu k Bohu, ktorý mu vedno s prirodzeným intelektom a pevným sentire cum Ecclesia umožnil, aby si aj v najzložitejších situáciáchváženia, fyzického a psychického nátlaku a izolácie dokázal v duchovných veciach uchovať vzácne sapere discernere, teda schopnosť rozlišovať pravdivé od nepravdivého, preniknúť k podstate vecí a spoznať to, čo katolík chápe ako Božiu vôľu, a tiež prekvapivú pružnosť intelektu i srdca a vnútornú silu, z ktorej čerpal aj jeho prirodzený sklon reagovať na výzvy a ohrozeniaskôr priamym, odvážnym odporom než diplomatickým lavírovaním, skláňaním hlavy či kompromismi.

Tieto mravné i osobnostné vlastnosti, nekompromisná katolíckosť a slovenskosť, odvaha pozdvihnúť hlas aj vtedy, keď zdanlivo neexistovala ľudská nádej na úspech, osobná nenáročnosť a súčasne veľká citlivosť voči biede a nespravodlivosti páchanej na druhýcha napokon prekvapivá otvorenosť mysle i srdca, vďaka ktorej aj v najvyššom veku a po rokoch izolácie nezostal tkvieť v minulosti, ale s nádejou hľadal nové riešenia pre budúcnosť, urobili z Vojtaššáka, ktorého už politické elity prvej československej republiky považovali za nepohodlného biskupa stojaceho v ceste odkresťančeniu i odnárodneniu Slovenska, v očiach československého komunistického režimu jedného z najväčších nepriateľov, ktorého bolo treba za každú cenu zlikvidovať. Nebolo náhodné, že jedným z prvých počínov obnoveného československého štátu v roku 1945 bolo Vojtaššákovo uväznenie, ani to, že práve spišský biskup sa ocitol v trojici slovenských biskupov, ktorí boli v januári 1951 v jedinom súdnom procese proti trom katolíckym biskupom naraz, aký sa kedy v moderných dejinách Katolíckej cirkvi konal, odsúdení na drakonické tresty a že mu do smrti nebolo dovolené vrátiť sa na milované Slovensko, ale bol prinútený umrieť v internácii v cudzom českom prostredí.

MENOVANIE NA SPIŠSKÝ BISKUPSKÝ STOLEC

Dlhú, plodnú, ale aj trnistú biskupskú službu Jána Vojtaššáka po desaťročia pozorne sledovala aj najvyššia cirkevná autorita, ktorá po prvýkrát spoznala meno skromného kňaza Spišskej diecézy Jána Vojtaššáka v pohnutých mesiacoch krátko po prvej svetovej vojne, keď sa po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Československej republiky slovenský národ i Katolícka cirkev na Slovensku ocitli na vážnej historickej križovatke. Nepočetná slovenská politická reprezentácia a národné zmýšľajúce katolícke kňazstvo, a v jeho radoch ajfarár v oravskej Veličnej Ján Vojtaššák, privítali tieto prevratné politické zmeny s úprimným nadšením, pretože v nich videli záchranu pred tvrdým nacionálnym útlakom a uskutočnenie národných a politických slobôd, za ktoré slovenská politika v Uhorsku dlhé desaťročia bez úspechu bojovala.

Radosť z novej slobody však čoskoro zakalilobolestné poznanie, že české politické a intelektuálne elity ako nositelia nového štátu nevnímali republiku ako štát dvoch rovnoprávných národov, ale ako obnovený český štát, pre ktorý bolo Slovensko iba geopolitický a doplnkový hospodársky a de-

mografický priestor. Nevyhnutným následkom tohto nazerania bol štátny centralizmus a unitarizmus a jeho ideologické podložie – záväzná oficiálna štátna ideológia čechoslovakizmu, teda existencie fiktívneho „československého“, v konečnom dôsledku o Slovákov posilneného českého národa. Azda najcitlivejšie Slováci vnímali protikatolícku dimenziu tohto ideologického podložia štátu, ktorá sa v poprevratových mesiacoch prejavila vlnou radikálne protikatolíckej nálady českej spoločnosti a masovým vystupovaním Čechov z Katolíckej cirkvi

EMÍLIA HRABOVEC

Biskup Ján Vojtaššák a Svätá stolica

a v podobe otvorene alebo latentne protikatolíckej orientácie nosných politických a intelektuálnych elít štátu prežívala i v nasledujúcich desaťročiach. Pod vplyvom pokročilej sekularizácie, v českom prostredí tradične silných liberálnych a protikatolíckych ideí, tendencie identifikovať Katolícku cirkev s nemilovaným rakúskym štátom i v dôsledku hlboko zakorenených vplyvov národného dejepisectva, ktoré videlo vrchol českých dejín v husitstve a ich zmysel zoštylizovalo do polohy protirimsky a protikatolícky zaostreného mesianistického posolania uskutocňovateľov pokroku, videla česká spoločnosť v Katolíckej cirkvi národného a svetonázorového nepriateľa českého národa a v zrode národného štátu historickú príležitosť prekonať jej dedičstvo a nahradiť ho modelom laicistického štátu založeného na rozluke, ale zároveň si uchovávaťčehorozsiahle práva in ecclesiasticis, alebo modelom národnej cirkviv štátnej službe ako dovŕšením národno-štátnej emancipácie.

Na tvrdý stret so silnou sekularizačnou vlnou a novým ohrozením svojej ťažko uchovanej národnej i náboženskej identity neboli slovenskí katolíci pripravení a čeliť mu im bolo o to ťažšie, že Slovensku v dôsledku uhorskej politiky aj na cirkevnom poli chýbala samostatná cirkevnaprávna identita, teda predovšetkým vlastná cirkevná provincia, dostatočné národné i katolícke sebavedomie a hlbšia skúsenosť spoločnej verejnej obhajoby vlastných práv.Nové politické hranice popretínali územia diecéz a rozvrátili cirkevnú správu, kňazi sa v novej situácii neľahko orientovali, v mnohých prežívala neistota a náchylnosť k pasivite a spoliehanie sa na „rozhodnutia zhora“, charakteristické pre uhorský katolicizmus a jeho systém „štátnej Cirkvi“, a bolestne chýbali cirkevné osobnosti schopné postaviť sa na obranu cirkevných záujmov, ale zároveň sa otvoriť potrebnej slovakizácii cirkevného života. Biskupi, ktorí stáli na čele slovenských diecéz, boli s jednou výnimkou neslovenského pôvodu, neovládali slovenský jazyk a odmietali nový štát aj slovenské národné požiadavky a všeobecne boli považovaní za nástroj maďarizácie.Slovenskí veriaci ich síce z úcty k legítimnej cirkevnej autorite rešpektovali, ale nemilovali, a nová štátna moc ich odmietla uznať ako partnera na rokovanie.

Za týchto okolností sa iniciatívy ujali jednoduchí slovenskí kňazi, ktorí vďaka predprevratovej národnej a náboženskej angažovanosti a osobnej bezúhonnosti disponovali patričnou autoritou medzi veriacimi i klérom. Jedným z nich bol aj Ján Vojtaššák, vtedy jeden z najbližších spolupracovníkov

najprofilovanejšej osobnosti slovenského katolicizmu tých čias – Andreja Hlinku. Hoci Vojtaššák sa nikdy nestal členom Slovenskej ľudovej strany ani inak nevstúpil na straníkopolitický parket, v pohnutých časoch neváhal verejne vystúpiť na obranu práv Katolíckej cirkvi a slovenského národa. Už v novembri 1918 sa stal prvým podpredsedom Výkonného výboru Hlinkom založenej Kňazskej rady, reprezentantky záujmov Katolíckej cirkvi na Slovensku. Z cirkevnohistorického pohľadu to bola pozoruhodná inštitúcia bez slovenských precedensov

i opory v kánonickom práve, ktorá svojím názvom i genézou mohla vyvolať dojem, že vznikla pod istým vplyvom reformných myšlienok šíriacich sa v radoch kléru v okolitých krajinách, ktorá však vďaka svojim nosným reprezentantom zostala striktne vernou katolíckemu učeniu a disciplíne aparádne práve vo svojom nezvyčajnom formáte zásadne prispela k tomu, že v zložitých slovenských podmienkach sa situácia Katolíckej cirkvi skonsolidovala a zabránilo sa vyhroteniu vzťahov k novému štátu i dezorientácii slovenského kňazstva aprieniku rôznych reformných ideí do jeho lona. Túto Hlinkovu zásluhu i jeho skupiny si rýchlo uvedomilaa pozitívne kvitovala ajApoštolská nunciatúra vo Viedni a vďaka jej správam i najvyššia cirkevná autorita. Vojtaššák ako jeden z najagilnejších kňazov z Hlinkovej skupiny sa v nasledujúcich mesiacoch zúčastnil na viacerých kňazských stretnutiach a podpísal viaceré pamätné spisy a dokumenty adresované Svätej stolici a odovzdané viedenskej nunciatúre, ktoréSvätú stolicuprosili o skoré usporiadanie cirkevných pomerov na Slovensku, osobitne o menovanie slovenských apoštolských administrátorov do slovenských diecéz, založenie katolíckej bohosloveckej fakulty na výchovu slovenského kléru a o slovakizáciu pomaďarčeného cirkevného života, aby skonsolidovaná Cirkev na Slovensku dokázala účinnejšie plniť svoje pastoračné úlohy, odstrániť smutné dedičstvo uhorských čias, ale ajčeliť tlakom novej politickej moci a sekularizačným výzvam.

Svätá stolica sledovala rozklad starého európskeho štátneho systému a s ním aj habsburskej monarchie, poslednej veľmoci, ktorá sa aspoň formálne považovala za katolícku, pretrvávajúce napätia a konflikty v Európe i jasný protikatolícky impetus politických a intelektuálnych elít československého štátu s neistotou a obavami. Vo vzťahu k Slovensku sa tieto obavy skoncentrovali do otázky, či po začlenení do nového štátu „nebude občianska sloboda vybudovaná na troskách náboženstva tohto [slovenského] národa“.Napriek tomu sa pápež Benedikt XV., vychádzajúci z katolíckej nauky o spoločnosti, ktorá odmietala preferencie Cirkvi pre konkrétny model štátu, pokiaľ štát uznával slobodu Cirkvi a dôstojnosť ľudskej osoby, a prechovávala úctu k „spravodlivým a legítimným právam národov“, rozhodoluznať nový česko-slovenský štát a nadviazať s ním diplomatické styky.

V októbri 1919 prišiel do Prahy prvý pápežov zástupca pri českých a slovenských biskupoch, neskorší nuncius Clemente Micara. V čase, keď

po Hlinkovom návrate z Parížskej mierovej konferencie a jeho následnom zatknutí na Slovensku vrcholila prvá povojnová politická kríza, minister zahraničných vecí Edvard Beneš mu hneď na prvom stretnutí predložil ďalekosiahle požiadavky. Ich ústredným pilierom bolo menovanie nových slovenských biskupov, s ktorých výberom bude súhlasiť aj vláda, a úprava diecéz v súlade s novými štátnymi hranicami. Podobne ako slovenskí katolíci aj pražská vláda mala záujem na skorom riešení slovenských cirkevných otázok, aj keď z vlastnej,

čistopolitickej motivácie. Živá nábožnosť slovenského národa, málo poznačeného sekularizáciou, historická spätosť medzi jeho kresťanskou náboženskou a národnou identitou, ktorá sa za stáročnej absencie vlastných politických štruktúr najväčšmi rozvíjala práve v cirkevno-náboženskom priestore, a veľký vplyv, aký mal klérus na široké slovenské vrstvy, mali za následok, že Praha videla v kontrole a inštrumentalizácii cirkevno-náboženského priestoru slovenského národa kľúč k definitívnej integrácii Slovenska do československého štátu. Jej prvoradým záujmom bolo odstrániť maďarských biskupov, resp. vylúčiť zo Slovenska jurisdikciu v Maďarsku sídliačich hodnostárov, a tak upevniť novú štátnu suverenitu nad slovenským územím. S rastúcim vnútropolitickým napätím a silnejúcim autonomistickým hnutím však vystúpil do popredia ďalší politický cieľ: prostredníctvom cirkevných hodnostárov, ktorí by boli oddaní nielen novému štátu, ale aj „československej“ národnoštátnej identite, a aspoň latentne otvorení voči „katolícko-reformným“myšlienkam,upevniť na Slovenskúštátny vplyv a „československé“ zmýšľanie, paralyzovať autonomistické hnutie, oslabiť puto medzi kresťanskou a národnou identitou Slovákov a uľahčiť postupnú sekularizáciu slovenského prostredia, a tak spolu s oslabením katolicity odstrániť aj jednu z najvážnejších prekážok postupnej asimilácie slovenského národa v jednotnom „národe československom“.

Svätá stolica pokladala menovanie nových biskupov a postupne i zosúladenie hraníc biskupstiev so štátnymi hranicami za spravodlivé žiadosti zodpovedajúce potrebám veriacich i dlhohodejjej cirkevnoprávnej tradícii. Odmietala však nominálne nároky československého štátu a z ohľadu na diplomatickú tradíciu, vlastnú nestrannosť i tvrdý odpor maďarskej strany proti akýmkoľvek zásahom potvrdzujúcim novú štátoprávnu situáciu považovala uskutočnenie zmien za reálne až potom, keď mierová zmluva medzinárodnoprávne potvrdí nové slovensko-maďarské hranice. Keďže však pápež i Štátny sekretariátboli presvedčení, že maďarské nádeje na obnovenie starých uhorských hraníc boli nerealistické a návrat maďarských biskupov nemožný, poveril kardinál štátny sekretár Gasparri už 19. decembra 1919 Micaru, aby Svätej stolici predložil návrh na obsadenie slovenských biskupstiev a oznámil vláde, že Svätá stolica je ochotná začať rokovania, len čo vláda vyšle do Ríma prvého vyslanca pri Svätej stolici.

(Pokračovanie na 10. strane)

Slovenská historiografia či publicistika je ešte v mnohom dlhá osobnostiam národných dejín. Osobitne prislúšnikom generácie, ktorá prežila ťažké obdobie maďarizácie, čechi-zácie, svetových vojen a komunizmu.

Jednou zo zabudnutých postáv je aj kysucký učiteľ, aktivista, národovec, ochotník, kultúrny pracovník a činovník Slovenskej ľudovej strany Koloman Horniš (1900 – 1978).

Vrchol svojej verejnej činnosti dosiahol v rokoch prvej Slovenskej republiky, keď bol poslancom Snemu SR, v ktorom reprezentoval svoje milované Kysuce (okresy Čadca a Kysucké Nové Mesto). Povojnový československý Národný súd ho odsúdil, avšak – čo bol pri poslancoch pomerne ojedinelý jav - len na vedľajšie tresty straty občianskych práv, nie na nepodmienečný trest.

Dnes, okrem jeho náhrobníku v Žiline, žiadna pamiatka nepripomína život či dielo tohto veľkého Slováka, Kysučana a katolíka... S cieľom aspoň čiastočne splatiť tento dlh prinášame jeho spomienky na roky mladosti strávené v Uhorsku a prvej ČSR. Redakčne ich spracoval jeho syn Juraj Horniš ešte v roku 1996.

Narodil som sa 1. apríla 1900 v Kysuckom Novom Meste v Hornej ulici. Mój rodný dom stál naproti domu Hložných. Južnými susedmi boli Galvánkovci a severnými Brodňanovci. Dom bol drevený ako všetky domy v tom čase v obci.

Môj otec, Ján Horniš, narodený 16. mája 1865, pochádzal z rodiny Jozefa Horniša, narodeného 13. augusta 1837 a Anny Krajčovičovej. Otcov otec z rodičov Františka Horniša a Márie Kollárikovej, jeho matka z rodičov Jána Krajčoviča a Veroniky Králikovej.

Moja matka, Mária Hornišová, rodená Blažeková, narodená 16. mája 1866, pochádzala z rodičov Petra Blažeka, narodeného 26. novembra 1834 a Márie Pakošovej. Matkin otec z rodičov Jána Blažeka a Kataríny Andelovej, narodenej 3. decembra 1805, jej matka z rodičov Jozefa Pakoša a Anny Bohemusovej.

Môj otec bol obuvníkom a malorolníkom. V letných mesiacoch sa poväčšine roľníčilo a v zimných mesiacoch sa vykonávala obuvnícka činnosť. Obuvnícka činnosť sa rozlišovala podľa toho, či šlo o čízmára alebo šustra. Čízmári boli tí, ktorí vyrábali jarmočné výrobky a predávali ich na trhoch v širokom okolí. Za šustrov boli považovaní tí, ktorí produkovali výrobky na objednávku. Môj otec bol teda šustrom. Obuvnícke remeslo bolo príznačné pre celú obec a rozšírené v mnohých rodinách.

POŽIAR ZAKLADATEĽ

Moja pamäť do raného detstva začína sa od 16. augusta 1904. Mal som vtedy čosi vyše štyroch rokov. V tento deň postihla našu obec pohroma. Asi vo štvrtom dome od nás vypukol požiar, ktorý vo chvíli zasiahol celé okolie. V tomto období panovalo veľké sucho, na aké sa ani najstarší ľudia v tom čase nepamätali. Toto bolo hlavnou príčinou, že sa oheň rapídne šírila. Následkom vetra horelo súčasne na niekoľkých miestach. Otec hneď v prvej chvíli pohadzoval všetko sviatočné šatstvo a iné cennejšie veci do kufru a zanesol to do blízkeho kostola. Za krátky čas požiar zachvátil i kostol. Otec chcel kufor preniesť inde, no kostol bol zatvorený. Keď sa ku kľú-

ču po veľkom hľadaní na fare nedostal, pokúsil sa sekerou rozbiť kostolné dvere, no ani to sa nedalo, lebo boli dubové a opevnené kovovými pásmi. V kostole nám všetko zhorelo a ostalo nám len to, čo sme mali na sebe.

Moja matka zachraňovala v dome, čo sa ešte dalo. Do batoha zviazala periny a niesla ho cez záhrady k rieke. Tu sa dostala do obkľúčenia požiarom. Nebyť pomoci Antona Šujanského, silného chlapa, ktorý ploty uvoľnil, bola by tam zahynula. I tak utížila značné popálenia.

Predtým nás najmenších chlapcov, mňa a brata Jozefa, poslala

aby sa zvitál s deťmi a prejavil švagrovi vďaka za opateru. Raz v zime sme sa po rozlúčke o chvíľu vychytali za ním. Dobešli sme ho až pri Rajci. Narobili sme mu starosti, lebo sa musel s nami vrátiť.

Hoci nie často, stávalo sa, že sme sa dopustili nejakého prehrešku, po ktorom nasledoval trest. Ja som pri tom prežíval najmä duševné útrapy, kým starší Jozef, u ktorého sa začínalo, tie telesné. Hnev pominul alebo zapôsobil moja kajúcnosť a súcit s Jozefom, keď mal prísť na mňa rad. Ujca sme len raz nahnevali na dva výprasky, keď sme si v židovskej krčme naproti kúpili

táto a až po jej ukončení náš rodinný dom s dvoma izbami a kuchyňou.

Po roku sme sa vrátili z Frývaldu domov. Prechodne sme ešte bývali u Adamkov a potom, v našej novostavbe, zasa s Veselovcami (sestra môjho otca) v zadnej izbe. Ich dom ešte nebol postavený. Bolo nám vtedy dosť tesno. Bolo nás s rodičmi sedem a Veselovcov tiež bolo asi toľko.

Vidieť, že starosti bolo ešte dosť. Bolo treba, i keď skromne, dom zariadiť, deti ošatiť a najmä sa lopotiť s amortizáciou.

ZA SVETLOM PETROLEJKY

Po návrate domov som sa stal

čovania vyvolal. Cez prestávku sme hovorili medzi sebou po slovensky. Takisto na ulici, vo vlaku ako aj doma.

Moji rodičia nevedeli ani slova po maďarsky a nebolo finančných možností, aby ma mohli poslať na doučenie maďarčiny do niektorej maďarskej školy. Keď čítam životopisy našich slovenských dejateľov, stretávam sa s tým, že pred nástupom na strednú školu posielali ich do maďarských škôl na osvojenie si maďarského jazyka.

Spočiatku som do školy dochádzal vlakom. Raňajší vlak odchádzal do Žiliny pred siedmou a zo školy som sa vracal okolo tretej. Keď som nastúpil na strednú školu, bolo nás už sedmoro detí, teda s rodičmi deväť. Všetci sme sa tmlili v kuchyni. Otec mal v jednom rohu pri okne šusterský pankeľ, pri ktorom vykonával svoje remeslo. Na pankli stála petrolejová lampa akože pre celú kuchyňu, ale jej slabé svetlo sa dalo vyťažiť, len keď som si pritiahol stoličku čo najbližšie k hlavnému pracovníkovi. Domáce úlohy som často robil na kolene. Lepšie to už bolo v predjesenných a jar-ných mesiacoch, keď sa dni predlžili a mohol som sa učiť v izbe. Ale pri plamienkoch, ako ešte uvediem, som aj neskôr nazbieral množstvo svojich dioptrií. Myslím však, že by sa pokladalo za rozpustilosť rozžiháť dve lampy a náklady na to v rodinnom rozpočte neboli.

Keď som navštevoval tretiu triedu, vypukla prvá svetová vojna. Osobná doprava na železnici bola obmedzená a museli sme do Žiliny dochádzať pešo alebo hromadne na rebriniakoch. Natrvalo sa to tak nedalo, a tak som sa načas zasa ocitol u ujca Blažka, ktorý bol v tom čase farárom v Rosine, v dedinke vzdialenej od Žiliny na 5 km – ak sa šlo cez žilinskú chrast', okolo Rosiniek sedem. Bola to o polovicu kratšia cesta ako z Kys. N. Mesta a získal som aj príležitosť na maďarskú konverzáciu s ujom. K tej som sa dovtedy dostal azda len vtedy, keď ma profesor na hodine vyvolal. No napokon ma rodičia len ubytovali rovno v Žiline.

Byt Gašparcovcov pozostával z dvoch izieb a tmavej kuchynky. Spolu s nebohm Kolomanom Kosliarom sme boli na byte a strave dvaja, ale väčšinou sme sa s celou rodinou zdržiavali v izbe vedúcej do dvora, do prednej sme nemali prístup. Posteľ sme mali s Kosliarom jednu. Na učenie bolo tiež málo priestoru, no predsa som sa len s väčšou chuťou učil, keď som nemusel cestovať. Priam som cítil pokrok. Išlo mi všetko dobre okrem maďarčiny a nemčiny. No aj v tých som bol skôr priemerný.

Rodina pozostávala z porazeného otca a troch už dospelých dcér. Medzi dcérkami a Gašparcom a nami sa rozohrala taká partia, že keď dcéry odišli, najčastejšie na pobožnosť, Gašparec nás vysielal zadovážiť rum, z ktorého si napriek značnej kyptavosti pripravoval punč. Keď sa na to následkom vône rumu prišlo, boli z toho poriadne zvady. Dcéry aj nám dávali vinu za tieto výstreky priam nemohúceho starca.

U Gašparcov som býval až do skončenia štvrtej triedy reálky v školskom roku 1914 – 1915. Rodičia platili za byt a stravu 48 korún.

SVIECE SÁROSPATAKU

Po skončení štvrtej triedy som mohol pokračovať na reálke alebo

KOLOMAN HORNIŠ

Moje pamäti

na Mýto, kde bol krčmárom sváko Adamko, mysliac si, že je to bezpečnejšie. Tu nebolo možno nájsť útočisko, lebo tak v samom hostinci ako na celom námestí panoval neopísateľný zmätok, keďže práve v tento deň bol výročný jarmok. Pobrali sme sa preto okolo bitúнку ku Kysuci. Cestou viezli jarmočníci melóny, ktoré im z voza padali. Každý sme si vzali po melóne a uhoštili sa pri rieke. V tomto útľom veku neuvedomovali sme si ťažké dôsledky udalostí pre našu rodinu. Keď sme mali dosť, pobrali sme sa po brehu Kysuce smerom severným. Na jednom mieste sme natrafili na našu perinku, pod ktorou sme spávali. Iste vypadla z batoha našej mamy a niekto ju ta odniesol. Chytli sme perinku každý za jeden roh a ťahali sme ju za sebou. Keď sme sa unavili, ľahli sme si na perinku a zaspali. Takto spiacich nás našli naši ustarostení rodičia. Keď sa schýľovalo k večeru, nebolo obydlia, kde by bolo možné hlavu skloniť. Večer nás odvieďli, ako aj ostatných súrodencov (Máriu, Štefaniu a Hanku) do železničarskeho domku, kde býval železničiar Palárik, a tam sme na holej zemi prečkali noc.

Naša rodina bola v zúfalej situácii. Na pomoc prišiel ujco Ľudovít Blažek, farár vo Frývalde (teraz Rajecká Lesná), ktorý dozvediac sa o katastrofe na druhý deň pricestoval do Kysuckého Nového Mesta a zobral nás troje detí: Štefaniu 10-ročnú, Jozefa 6-ročného a mňa 4-ročného do Frývaldu. Napriek tomu, že bol ešte mladým farárom, venoval sa nám s najväčšou láskou, aby nám takto nahradil rodinný kozub. Zaodial nás po frývaldsky, takže sme sa odevom nelíšili od domorodých frývaldských detí.

Sestra Štefania sa po čase vrátila domov, my dvaja sme ostali vyše roka. Brat Jozef navštevoval tamojšiu školu a ja, hoci ešte školou nepovinný, som chodil s ním. Často sa stalo, že Jozef sa vrátil po vyučovaní zo školy bezo mňa a mňa potom našli spiaceho v školskej lavici. Na školu som bol ešte mladý.

Hoci sme boli dobre zaopatrení, jednako sme túžili po domove. Naš otec často navštevoval Rajec, kde nakupoval kožu od tamojších garbiarov a výrobcov. Vždy keď bol v Rajci, zastavil sa aj vo Frývalde,

bieleho chleba. Na fare sa piekol čier-ny chlieb z domácej jačmennej a ražnej múky dobrý a chutný, ale jednako sme chceli okúsiť biely chlieb. Ujca pohoršila táto zrada, akoby sa nám vraj nedal najesť.

Učiteľom vo frývaldskej škole bol Štefan Šálek, s ktorým som sa po skončení učiteľského ústavu stretol na jednej škole počas plebiscitu v Spišskej Starej Vsi.

Kým sme boli vo Frývalde, naši rodičia zápasili so životom. Celá obec vyhorela s výnimkou malej ulice zvanej Dúbravka. Zostali úplne holí okrem 6 zlatých, ktoré mal otec prichystané v robotnom odeve na nákup kože na práve prebiehajúcom trhu. Toto bol celý majetok našej rodiny. Otec od starosti úplne oseďivel.

Zásluhou vtedajšieho poslanca Imricha Haydina prišla síce nejaká rýchla pomoc, najmä pokiaľ išlo o potravné články, no celú obrovskú škodu niesli ľudia sami. Rodičov a starších súrodencov prichýlila rodina Adamkovcov. Manželka sváka Adamku bola sestrou mojej matky, teda tetka a aj moja krstná matka. Adamkovský dom stál na kraji Dúbravky, ktorá sa šťastne zachovala.

Prvou starosťou každého bolo čo najskôr si postaviť nejaké obydlia. Prostriedkov nebolo a v tvrdzi sa Kysučania rozhodli predať 10-ročných porubov urbárskeho lesa. Mnohí si museli zabezpečiť dlhodobú pôžičku, takzvanú amortizáciu. Tí, čo boli urbárskymi spolumajiteľmi, mali situáciu ľahšiu, horšie bolo s tými, čo neboli urbárikmi.

Drevársky priemysel bol v tom čase v židovských rukách, a preto následkom rozličných machinácií získali desaťročný porub urbárskeho dreva za najmenšiu možnú cenu. Ešte dodnes sa hovorí, že predajom desaťročného porubu vyhorelo Kysucké Nové Mesto druhý raz.

S minimom kapitálu začal sa prudký stavebný ruch. Prišlo mnoho stavebných podnikateľov a murárov najmä z Moravy, ktorí sa pričínili o rýchlu výstavbu, nie už drevených, ale murovaných domov.

Moji rodičia už nechceli stavať na pôvodnom pozemku vo Vyšnej ulici, ale na starorodičovskom pozemku v Dolnej. Bola tu však podmienka starej matky, aby bol pre ňu postavená na tomto pozemku jedna osobitná izba. Tak sa ponajprv stavala

školopovinným. Začal som chodiť do prvej triedy v dome Melišovom na námestí. Mojm prvým učiteľom bol Ján Dvorský, ktorý bol aj organis-tom. Bol to dobrý učiteľ, uvedomelý Slovak, ktorý i keď išlo o štátnu ľudovú školu, odkiaľ bola slovenčina vylúčená, učil vždy po slovensky a vlieval do nás už od malička národného ducha. Takým bol aj môj druhý učiteľ Róbert Tesárek, ktorý ma učil v druhej a tretej triede. Celú učebnú látku vždy prebral s nami po slovensky a len vo výnimočných prípadoch siahol k maďarčine. Bol to učiteľ veľmi prísny, ale spravodlivý. Orgány štátnej moci, v tom čase hlavný slúžny Cselkolehotai Cselko Jenő, viedli ho na čiernej listine ako pánsláva. Na toto svoje presvedčenie doplatil tým, že musel za prvej svetovej vojny narukovať a padol na rumunskom fronte. Ako riaditeľ školy a už vekom starší nemal narukovať. Stal sa teda obeťou pomsty.

V štvrtej triede bol mojím učiteľom Maximilian Erdős židovského pôvodu. Po slovensky nevedel ani slova, a preto vyučovanie výsledky boli veľmi skromné. Do piatej triedy som sa opäť dostal k Tesárkovi, ktorý ako-tak doplnil medzery zapríčinené Erdősom.

Vysvedčenia som mal dosť dobré, a tak pri rozhodovaní o ďalšej životnej ceste po piatej triede rodina rozhodla, že pôjdem ďalej na strednú školu, na reálku do Žiliny. Zabudli sme pri tom na maďarčinu, z ktorej som nevedel takmer nič. V prvých dvoch triedach som sa látku naučil skoro doslova, ale naučenému som nerozumel. Takýchto žiakov nás bola v triede skoro polovica. Žiaci z Varína, Rajca, Kysuckého N. Mesta a okolia boli na tom rovnako. Vo výhode boli žiaci z mesta Žiliny, pochádzajúci poväčšine z úradníckych rodín a najmä žiaci židovského pôvodu. Títo si priniesli znalosť maďarčiny, a žiaci židovského pôvodu, ktorých bola v triede tretina, i perfektnú znalosť nemčiny už z rodiny. Ak bol profesor toho-ktorého predmetu dobrý pedagóg, vystihol túto situáciu a zameral sa na nás. Ak nebol dobrým pedagógom, zameral sa na pokročilých a my ostatní sme zaostávali.

Konverzácie v maďarskom jazyku bolo veľmi málo, azda iba vtedy, keď ma profesor na hodine vyu-

na niektorej odbornej škole. Rodičia súhlasili, aby som šiel na učiteľský ústav, ako som si sám vytýčil. V tom čase bola taká prax, že ak chcel niektorý žiak študovať na učiteľskom ústave, musel si podať žiadosť na ministerstvo školstva do Budapešti a ministerstvo ho prideliť na ústav podľa svojej vôle. Mňa určili na učiteľský ústav podľa svojej vôle. Mňa určili na učiteľský ústav v Sárospataku (Blatnom potoku). Ministerstvo v záujme maďarizácie pridelovalo slovenských uchádzačov na ústavy v rýdzo maďarských krajoch a maďarských uchádzačov zasa do ústavov v slovenských. Na ústave v Štubnianskych Tepliciach, kam by som sa bol rád dostal, bolo nemálo žiakov maďarskej národnosti.

Pred nástupom do Sárospataku bolo treba prichystať celú výbavu, predpísanú do všetkých podrobností vrátane veľkého dreveného kufra. I rozmery kufra bolo treba dodržať. Výbavu sme ako-tak pozháňali, no nebolo mi všetko jedno pred odchodom na ďalekú cestu a do cudzieho prostredia. Zle som spal a nevedel som si predstaviť, ako budem žiť v cudzom svete spolužiakmi, s ktorými už nebudem môcť hovoriť vo svojej materčine. Ako ma prijmú a ako budú posudzovať moju maďarčinu, v ktorej som mal ešte stále veľké nedostatky.

Na rodičov som už nemohol myslieť, ani čo sa eskorty týka, a ani oni nemienili zaťažovať môj čln. Po maďarsky nevedeli a nemohli mi byť žiadnou oporou. Pridelený mi bol brat Jozef, odo mňa o dva roky starší a schopný sa maďarsky ako-tak vyjadrovať.

Do Sárospataku sme prices-tovali ráno. Jozef ma odprevadil k hlavnému vchodu a už som ho viac nevidel. V ústave panoval veľký zmätok. Vykonával sa zápis, pridelovali sa skrine pre každého žiaka osobitne v skriňovej miestnosti, posteľe v spálňach a v miestnosti pre silencium.

Pri vyprázdňovaní kufra do skrine sa robila kontrola, či prinesená výbava súhlasí s predpísaným množstvom a sortimentom.

Až do poludnia som bola zamestnaný usporiadaním zápisu a vecí vo svojej skrini. O dvanástej na pokyn zvonca som šiel na prvý obed v internátnej jedálni. Na čele stola sedel vedúci internátu profesor Dr. Déry, ktorý sa s nami stravoval a pritom dozeral na naše stolovanie, či dodržiavame spoločenské predpisy.

Pri zápise som bol prekvapený otázkou, či som fajčiar. Chvíľu som váhal, lebo som nevedel, či je to myslené vážne alebo je to len chyták. Odpovedal som, že fajčiar síce nie som, ale že si občas zapálím. Podľa mojej odpovede ma zapísali medzi fajčiarov. Až neskôr som sa dozvedel, že zo 47 žiakov prvého ročníka bolo 36 fajčiarov. Tí, čo sa prihlásili za fajčiarov, mohli fajčiť mimo ústavnej budovy v kúte dvora zvanom pipatórium, kde boli len dve lavičky a debna na odpaľky. Ak sa našiel odpaľok na dvore mimo debny, všetci fajčiari museli vyrukovať a vyčistiť celý dvor a priestranstvo okolo budovy. Skutočnosť, že sa na tomto ústave mohlo fajčiť, ma prekvapila, no až neskôr som uznal, že je to dobrý výchovný spôsob. Na konci školského roka z 36 prihlásených fajčiarov ostalo iba 28. Keby bol býval zavedený zákaz fajčenia, zaiste by boli fajčili viacerí ako 36, lebo študent rád robí to, čo je zakázané.

Prvé týždne i mesiace cítil som sa v ústave ako stratená ovca. Nenadväzoval som priateľstvá, ba vyhýbal som sa aj rozhovorom so spolužiakmi, aby sa neposmievali mojej maďarčine. Trvalo dosť dlho, kým som získal prvých priateľov, a bol som prekvapený, že všetko bolo akoby naopak. Nezažil som, že by sa bol niektorý vyvyšoval alebo sa mi posmieval za maďarčinu. Tuším ľudia celkom radi niekomu opravujú jazyk.

Moji spolužiaci boli na 90% írečtí Maďari a kalvíni. To by nasvedčovalo tomu, že pospolitý maďarský ľud šovinistický nebol. Takí boli iba ich politickí predáci a odrodilci.

V triede sme boli iba dvaja katolíci, ostatní boli kalvíni a malé percento gréckokatolíkov. Kvôli nám dvom musel dochádzať na hodiny náboženstva katolícky katechéta.

Prvá sprcha dopadla na moju hlavu pri oprave prvej kompozície z maďarčiny. Profesorom maďarčiny bol Béla Hodossy, ktorý bol aj riaditeľom ústavu. Keď vošiel do triedy, nesúc pod pazuchou kompozičné písanky, postavil sa na katedru a vytáľhujúc ich po jednej vytýkal autorom chyby, ktorých sa v kompozícii dopustili. Keď sa dostal k mojej písanke, vybral ju a zvyšok položil na stôl. Too nasvedčovalo, že s mojím prípadom sa chce dlhšie zaoberať. Bola to pravda. Otvoril písanku, ktorá bola červeným morom, a povedal: „Synku môj, tvoja maďarčina je nedostatočná, a preto by bolo lepšie, keby si sa hneď z krátkej cesty vrátil domov.“

Mne vyhrkli slzy, keď som si predstavil hanbu, ktorá by ma doma čakala. Toto moje pohnutie obmäkčilo Hodossyho a dodal: „Ak by si chcel na našom ústave ďalej študovať, musel by si znásobiť svoju usilovnosť a pevnou vôľou doplniť nedostatky, ktoré prejavuješ v maďarskom jazyku.“ Tieto slová ma čiastočne upokojili a v tej chvíli som cítil v sebe pevnú vôľu, silu a odhodlanie, že prekonám všetky ťažkosti.

Ale ako na to? Na učenie sme mali osobitné miestnosti. V každej bolo okolo 14-16 stolov so zásuvkami. Každý žiak mal svoj stôl a v zásuvke učebnice. Na vyvýšenom mieste sedel žiak z vyššieho ročníka, ktorý dozeral, aby sa presne dodržiavalo silencium. Silencium bolo od poludnia od 5. hod. do 7. hod. a po večeri od ½ 8. do 9. hod. Po 9. hodiny museli ísť každý do spálne

na odpočinok. Presnejšie, aj keby sa bol chcel ešte učiť po deviatej hodine, nemohol, lebo svetlá zhasli. Toho času bola škoda. Skrsla mi spásonosná myšlienka, že dalo by sa učiť aj pri sviečke. Hoci v týchto vojnových časoch bola núdza o sviečky, jednako mi rodičia sviečky obstarali a poslali. S tým nastal pre mňa nový režim. Takmer denne som sa učil maďarčinu až do 12. hodiny nočnej. Zo dňa na deň som robil pokroky. Často sa stávalo, že ma riaditeľ Hodossy vyzdvihoval pred žiakmi maďarskej národnosti. „Pozrite na tohto Slováčika. Pamätáte sa, ako som ho na začiatku školského roka karhal, ba skoro som ho poslal domov. A teraz vidíte, aké pokroky prejavuje. Niektorí z vás by sa mohli od neho učiť.“ Na polročnom vysvedčení mal som už z maďarčiny jó, čo znamenalo: dobrý. Aj v ostatných predmetoch sa mi darilo. Malo to aj ten výsledok, že mi znížili internátny poplatok za byt a stravu na polovicu. Plný internátny poplatok bol mesačne 57 korún. Po znížení poplatku platil som už len 28 korún a 50 halierov. Pre rodičov to bolo odbremenenie. Celý poplatok v tých časoch pre nich nebola maličkosť.

Učiteľský ústav v Sárospataku bol na vysokej úrovni. Z desiatich profesorov siedmi mali doktorský titul. Najradšej si spomínam na profesora Dr. Déryho, ktorý nás učil psychológiu. Z predmetu sme nemali učebnicu a podľa jeho rozhodnutia ani sme nesmeli mať. Prednášal tak krásne a zrozumiteľne, že aj priemerný žiak si musel látku na hodine zapamätať. V mesačných obdobiach prinášal na hodinu hárky s menom žiaka a tromi otázkami, ktoré sme vypracovali písomne. A šlo sa ďalej. Inak neskušal. Na tieto prednášky som sa vždy tešil.

Dr. Déry býval v ústave a bol aj vedúcim internátu. Ak sa dobre pamätám, bol aj šéfredaktorom vedeckého časopisu Uránia.

Prvý ročník som skončil úspešne a s radosťou som sa vracal domov na prázdniny. A do druhého ročníka vracal som sa do Sárospataku rád. Mal som tam už mnoho priateľov a aj priazeň profesorov ma povzbudzovala. S chuťou som sa učil a zúčastňoval som sa práce aj v samovzdelávacom krúžku s názvom Comenius. Prekvapilo ma, že v tomto čisto maďarskom kraji mal dobré meno český pedagóg Komenský. Tu som sa dozvedel, že Komenský bol zakladateľom maďarského školstva. Maďari si Komenského pamiatku učili i tým, že v parku pred Colégiom postavili jeho sochu, ktorá sa tam dodnes nachádza.

Sárospatak bol v tom čase provinčným mestčekom, majúcim okolo 3000 obyvateľov. Oplýval však školami. Okrem učiteľského ústavu, ktorý bol pôvodne kalvínskym ústavom a až neskôr štátnym, bolo tu ešte gymnázium, meštianska škola, právnická fakulta a kalvínska teológia.

V druhom ročníku som sa okrem bežného učiva musel pripravovať aj z predmetov všeobecného dejepisu a zemepisu na skúšku spôsobilosti. Vtedy bola taká prax, že skúška spôsobilosti sa nerobila po skončení štvrtého ročníka zo všetkých predmetov naraz, ale na konci každého ročníka, počínajúc druhým, z dvoch predmetov, výsledok ktorých sa potom preniesol do maturitného vysvedčenia.

Skúška spôsobilosti z týchto dvoch sa mi podarila dosť dobre. Z obidvoch predmetov som dostal dvojku.

Ale zhusťovanie učiva diktovala aj vojna. Fronty potrebovali posily. Dostal som pozvanie na odvod a bol som uznaný za schopného vykonávať vojenskú službu.

Na odvode som bol spolu s otcom, ja sedemnásťročný a otec triapäťdesiatročný. Otca neodvedli, lebo mal kratšiu nohu následkom kĺbového reumatizmu. Náš ročník, ročník 1900, bol v prvej svetovej vojne predposlednou výzvou. Prečo predposlednou? V ktoromsi meste na Slovensku nad vchodom do cintorína objavil sa rukou namaľovaný veľký nápis s textom: Posledná výzva – vstávajte!

Koľko regrútov bolo z mojej triedy, to sa už presne nepamätám, ale z druhého a tretieho ročníka bolo nás okolo dvadsať. Keďže sme museli do 15. marca narukovať, školský rok nám skrátili a dostali sme predčasne výročné vysvedčenia. Odovzdávanie sa konalo slávnostným spôsobom. Riaditeľ Hodossy sa lúčil s nami precítene a vlastenecky. Každému stisol ruku so želaním šťastného návratu. Ale v očiach sa mu jednako objavili slzy nad tým, že sa deti museli obliekať do vojenských uniforiem. pri osobnej rozlúčke sa hádam najviac venoval mne. Želal mi veľmi, aby som sa šťastne vrátil a dokončil štúdium na ústave. Ani dodnes si neviem vysvetliť jeho veľké sympatie k mojej osobe.

Hneď v ten deň sme cestovali do svojich domovov, lebo do 15. marca chýbalo už málo času. V rodine vládla stiesnená nálada. Bol som už druhým členom rodiny, ktorý musel obliecť vojenskú uniformu. Brat Jozef vojenčil už druhý rok. Z mojich spolužiakov z reálky rukoval so mnou aj Koloman Ďurana a Fraňo Bielek. Ďurana so mnou do Trenčína k honvédom a Bielek k infanteristom.

*Snímka:
Koloman Horniš v uniforme
(Pokračovanie v budúcom čísle)*

Gabriela Rothmayerová:

Ako mladnú muži

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2017

Stretajú sa nám znenazdajky viaceré knihy, v ktorých autori spomenuli starnúcich mužov ako Peter Colotka či Ľubomír Feldek, ktorí zhodou okolností dostali relatívne najviac priestoru v knihe *Ako mladnú muži*. Pokúsme sa odhadnúť, prečo. Po dočítaní nám utkvajú tri tváre a tri chrbtice, tri hodnotové postoje, autorka a dvaja muži, ktorí jej skrížili cestu, oboch cituje aj hojne aj doslovne.

V minulosti dlhodobo tolerantného a jedinečne multikultúrneho Slovenska pôsobilo mnoho originálnych a autentických osobností, z ktorých mnohé sa počas predchádzajúcich troch totalít (kolonializmus, fašizmus-hitlerizmus, komunizmus-stalinizmus-brežnevizmus) nesmeli ani povrchne medializovať ani vedecky skúmať. Tento stav do značnej miery pretrváva v tom, že sa prakticky zakazuje kvalifikovaná odborná i verejná diskusia o filozofii dejín a politike pamäti. Žijeme v štáte, ktorý nechce a nemá vedeckú správu o sebe, aj preto nevie, či je (čiastočne patrí byrokratom a kleptokratom), preto sa väčšine ľudí nevyhnutne odcudzuje. Ani štátnej myšlienky ani pluralitného verejného priestoru niet, „novinárov ľudia s chrbtovou kosťou vôbec nezaujímajú“ (Ján Litecký-Šveda, SNN 19/2018), „hlava mi ide prasknúť...“ raz sa za toto budeme pod čiernu zem všetci hanbiť“ (Boris Filan), „tradiční občania nemajú u nás svoje médiá“ (Ján Litecký-Šveda), „slovenská literatúra sa ocitla na nepriateľskom území“ (Ján Tužinský). Verejnoprávne médiá chýbajú, verejný priestor okupujú záujmy zahraničných tzv. investorov. Samozrejme, v súhrne bilancii nie sú to žiadni investori – slovenské (české, maďarské, poľské) etikum celoplošne stratilo/stráca svoj národný majetok a každoročne čoraz viac peňazí odtieká preč. Pre celoplošne odmajetkovávanú či korupčne vyvlastňovanú strednú Európu existuje doposiaľ jediná sociálnoekonomická vízia, na ktorej sa takto skutočne a vytrvalo pracuje – latinskoamerická (varoval nás pred ňou na pamätnej bratislavskej prednáške americký filozof slovenského pôvodu Michael Novak, ktorý riadil prezidentskú kampaň jediného top katolíka, J. F. Kennedy). Plánovaný obraz sprostytuovaných Čenkovej detí takéhoto kolumbijského Slovenska v smrtiacom náručí organizovaného zločinu prorocky vystihuje v tomto kritikou naskrze nepochopený vizionársky film *Hostel...* Habermas píše o refeudalizácii verejnej sféry... (Valček, *Slovník teórie médií*, s. 5), u nás na čas Slovenské pohľady, dnes dramaturgia SND či Divadelnej Nitry, v Čechách kedysi Hudobný fond, dnes oi. „verejnoprávna“ ČTV, inde iné finančné toky štátnych, po refeudalizácii už nie verejných financií. Viac pravdy, nepluralitne vylúčenej z verejného priestoru a času, možno nájsť v odvážnych knihách prozaikov a vedeckých dielach historikov. Vynárajú sa tváre alebo prototypy postáv a aspoň tri pluralitné verzie zmeny režimu, čierky konkrétnych príbehov alebo línie emocionálnych dejín. Vynárajú sa z autorskej nažitej skúsenosti a vedecky naštudovaných faktov a majú legitímne právo na dialóg na verejne viditeľnej hladine kolektívnej pamäti, na nezabudnutie. Autorka v diele, žánrovo na pomedzí prózy a memoárov, predstavuje tvár a chrbticu svoju, ale popri inom aj tváre a chrbtice dvoch a viac konkrétnych mužov, testuje vierohodnosť tlampačovej verzie (ne)zmeny režimu a (ne)budovania štátu, podoby mužov s verejne kontrolovanou tvárou a chrbticou i (ne)známych mužov tisícich tvárí, „budeme viac národom, keď budeme mať

viac kuráv“, napísal kdesi prorocky Alexander Matuška. Gabriela Rothmayerová, jedna z prvých dám slovenskej literatúry, dcéra baníka, prozaička, novinárka, poslankyňa, obľúbený terč povrchných znevažovačov ako Peter Breiner či Ľubo Feldek.

Výpoveď prichádza v troch vrstvách. V prvej tretine Pre Elišku (autorkinu vnučku) sa sprítomňuje a nadčasuje rodina, hodnotový systém a krásne i parádne literárne zobrazené spomienky od raného detstva, lyrizovaná dokumentárna próza s disharmonickou pointou v ironickom poviedkodokumente Prvé styky s papalášmi. Prežijeme si znevrady vrcholnú scénu redakčnej panychídy a recitácie čerstvej básne Odkaz Leonida Iljiča, „Súduh Valko neskrý-

mužovi s tvárou a chrbticou, aké jej dovtedy cestu neskrížili. Nevybrala si ho, on si vybral ju, aby na jej znevážení pred voľbami predstieral, že on je poznove (po prvotnom štarte na žilinskom gymnáziu) na správnej strane... „hrdinská legenda“, oplakávač Brežneva potrebuje novú tvár, rešartuje, chrbtica sa prispôbí a umenie odísť? Nie, nikdy! Čo tam po nejakom Melnerovi, Tatarkovi, Rothmayerovej... keď treba, som Brežnev, potom zas stredoveký nemecký básnik Feldekin a prostred neholúcie? popredný anti-Brežnev, „tleskejte, mám to rád...“, zvuk faciek... fliaškanie verejnej pamäti len tak spakruky, ale bezočivo navidomoči.

„V Česku lze dnes zachytit tři způsoby interpretace... „hrdinská legenda“, „spiklenecká teorie“ a „záko-

slovenskú kultúru a verejnosť. Básnik Válek sa musí pozerat' na vyčítanie pezlárovských zločincov, lebo je ministrom a členom úvé. Básnik v politikovi, politik v básnikovi, Seneca. Postavu zločína na tróne poľský dramatik akoby vynechal, pôsobí rozptýlene v priestore, Nero, metafora Brežneva, nekrofilná moc, byrokratický sadizmus, vedie všetkých, celý celok spoločnosti do záhuby a večné mesto do plameňov. Tretím postojom sa odlišuje Petronius, ignoruje čiernobielosť moci a odporu. Týmto postojom, ignorovaním čiernobilosti, sa po desaťročia zachraňovali životy a rodiny, masovo na matfyzu a technických fakultách i v zborovniach všetkých škôl, čo vlastne pretrváva dodnes, masová vnútorná emigrácia režimom dusených desaťtisícov autorov

na tribúnach a tesne za nimi sa mihali tváre nie válkovcov, ale pezlárovcov, posilnených stalinistami a ich dedičmi, čo sa nedávno premietlo aj do výberu „expertov“ vo filme o Váľkovi.

(Podujal som sa kedysi diskutovať v priamom prenose s Mirom Kusým, kvôli náhodným stretnutiam s ktorým ma viedli ako nepriateľskú osobu s prezývku Matik, ale môj spis v archíve ÚPN rovnako ako spis na fakulte dôkladne vybrakovali, iba hrúbka ošúchaných obalov poukazovala na objem spálených papierov. Nevybral som si ho, on si vybral mňa a či má perspektívu čechoslovakizmus alebo ním a ďalšími stalinistami-pezlárovcami všemožne spomaľované národné oslobodenie, medzitým ukazuje čas a Katalánsko a Škótsko...).

Na Feldekov podnet v Bratislave

Ako mladnú muži

vane plakal. Keď sa panychída skončila, mnohí mali zarosené oči. A mnohí sa obávali, či sa teraz nájde v Sovietskom zväze niekto taký veľký, ako bol súduh Brežnev.“ O desať strán neskôr: „Ľubomír Feldek mi venoval častušku...“ Dve básne, dve tváre pretváry pretvárajúcho autora, ktorého mnohotvárna výnimočnosť sa postupne dokumentuje aj inde. Jeho tretia, tu necitovaná báseň Herci narába s kolektívnou vinou, a nositeľ Nobelovej ceny Jaroslav Seifert ju v liste Ladislavovi Chudíkovi preto kvalifikuje ako fašistickú. Štvrtá báseň vyprovokovala ďalší škandál, ktorého pravotárske európske finále opisuje Anton Blaha v inej knihe, Manderla a Modrý Mauricius. A jednu nebáseň o básnikoch-zaporedancoch zo s. 132, Denník (<https://www.artforum.sk/katalog/29571/dennik-1962-1968>) z beznádejne vypredaných spomienok básnika Ivana Kupca...

„*Matuškov patetický návrh k zlo-povestnému aktívu z roku 1952: bez mien, no každému je jasné, o kom hovorí (Bendová, Špitzer, Lajčiak). Mravné deklasovanie literatúry a jej tvorcov po procesoch a po aktíve. Zmienka o básnikoch, „éterických dušiach“, čo zapredali svoje svedomie a vymieňajú si autá, ženy a byty, vyvolala smiech i odpor.*

Karvaš: analýza dogmatizmu, jeho fyziológia.

Celé rokovanie bez zbytočnej hystérie.

Lež čo ma zarazilo: hoci sme Rosenbaumovi, popoludní predsedajúcemu, pripomenuli cez prestávku na nábreží, že bolo treba uctiť si pamiatku niektorých mŕtvych (Clementis, Horváth, Ondrejov, Letz), nestalo sa tak.

Senzačné priznanie Feldekovo, že ešte na gymnáziu bol konfidentom, keď udal svojho spolužiaka, Melnera, ako hlavného stroju „vlády“, ktorú vraj zostavili (!), a že v Bratislave, ako študent a redaktor *Mladých liet*, bol nasadený v klube ako udayač a provokatér (predovšetkým proti Tatarkovi).“

Nuž, mladá novinárka skrížila cestu

nité zmeny“ (Oskar Krejčí, Záhadný Listopad, Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989 I, Pekník, M. a kol., s. 307). Podľa tohto autora hrdinská legenda slúži ponajprv na refeudalizáciu verejnoprávnej ČTV... hoci zákonitá zmena naštartovala preukázateľne dokumentárne doložená akcia Most, list Horáčka a Kocába v septembri 1989 predseovi vlády Adamcovi, v roku 2018 s doslovne okopírovanou na Slovensku požiadavkou rekonštrukcie vlády. Scenáristicky ide teda o púhe odpisovanie z Pekníkovej peknej knihy o najnovšej (nenašej) histórii.... Na Slovensku sa zas mnoho okolonovembrového dá vysvetliť rozdelením na tri postoje, kresťanský disent, pezlárovcov a válkovcov. Nad tým Brežnev, dole nedvižná masa s múdрым cieľom prežiť každý režim. Teraz nasleduje veta, ktorá syntetizuje ústredný obraz situácie.

Pezlárovci (čítaj eštěbáci a úvé) riadia totalitný zásah proti babkám so sviečkami, válkovci sa nútene prizeraajú.

Tri postoje k moci. Reálne obete, reálny odpor, babky i autentický, prevažne katolícky disent, i politickí väzni, obete kolektivizácie, procesov, vyhnaní zo Slovenska, z autorov mnohorežimovo vylúčený prozaik Jozef Hnitka, aj za normalizácie zavraždení kňazi a nedovysvetlene zahynuvší básnik Tomáš Petřivý, reálne obete, reálny odpor s verbalizáciou/manifestáciou od triválne explicitnej až po rafinované sebaironickú, folkové hnutie, malofarmisti a neskôr autentická študentská nežná revolúcia a jej mediálne predĺženie, poprevratový samizdat Hlas kotolne, odmietanie všestrannej lži od dňa vzniku, 1. decembra 1989. Nositelia hodnôt, ktorí moc odmietajú -- a doplácajú. Tento postoj stváruje poľský dramatik Zygmunt Hübner v dráme *Ludzie cesarza* (1986) --- buričská postava Trasea. Druhý, pragmatický postoj k moci predstavovali válkovci, ktorí oi. poza chrbát pezlárovcov pašovali Dominikovi Tatarkovi v sumáre najväčšie tvorivé štipendium v dejinách slovenskej kultúry. Postoj Seneca, nie menšie zlo, ale v rámci možností čo najväčšie dobro pre

odbornej a inej literatúry... Osud Petroviov postihol u nás básnika Mariána Kubicu, čo v próze zaznamenal Ivan Kolenič, postavu bezchrbticového pezlárovca stvárnila dcéra Jozefa Hnitku, Mária Bátorová v románe *Stred*, volá sa Vilo a pripomína anglické slovo Villain, zloduch, s jedinou hodnotou prospech. Umeleckým smerom takýchto typov je smer pokladňa, presvedčením služba umŕtvujúcej moci s cieľom mocou sa stať, Nerom či Brežnevom, ak to vynáša. „tleskejte, mám to rád...“, zvuk faciek.

Príslušný národný umelec zarobil na honorároch trinásť miliónov korún, s čím sa nevydržal nepochváliť, v klube spisovateľov. Peniaze, ktoré oi. cez toky SOZA kradli z enormných príjmov Elánu či Petra Nagya, sa každoročne prerozdeľovali najzaslúžilejším ideologicky najcennejším autorom, až jedenásťnásobok honorárov, áno, tisícsto percent, mesačne to vychádzalo aj nad stotisíc korún. Knihy tých najnaj sa opakovane šrotovali a reedovali, aby bolo čo jedenásťnásobiť. Každoročne získavali zlaté palcáty, všetky možné ocenenia až po štátne ceny, zavalení peniazmi, peniazmi, peniazmi. Vručenie vyznamenanie zlatého palcátu uverejnil Ján Štrasser, najčastejší autor textov na retrocédečku The Best of KSČ. Odpor k režimu, keď už bolo treba, hrali a predstierali. Veľkú odvahu neskoršieho gorilistu Ruda Chmela, nestranníka, federálneho šéfa spisovateľov, kryla verejnosti neviditeľná veľká sestra na úvé. Máme veriť, že mladá elévka v Slovenských pohľadoch sa náhodou dostala k zbierke znevažujúcich citátov, zbieraných ktoviekde ktoviekým po desaťročia a že diskreditovať v Pohľadoch treba ponajprv štúrovcov, čo podľa mňa vtipne uzavrel Vlado Godár. Tajná polícia si nevšímala Dubeckého masové premietanie zakázaných filmov, utajené Snopkove výstavy, o ktorých vedeli inak všetci, až sa po čase zdá, že povinne. Ak sa v novembri na námestiach paralelne s autentickou študentskou nežnou revolúciou diala aj neautentická pouličná inscenácia, tak

pred Prahou zrušili vedúcu úlohu strany, no vedúcu úlohu pezlárovského čechoslovakizmu nie.

(Autentický študentský pohyb sa v mojich spomienkach začne v posluchárni A na matfyzu 16. novembra 1989 a potom na uliciach v Bratislave a túto pravdu hlása už iba jedna pamätná tabuľa, na priečelí historickej budovy Univerzity Komenského, hneď pri tabuli Danky Košanovej, ktorej krv zo schodov stieral aj môj otec Vladimír Ferko mimoriadnym vydaním Nového slova – cez spodok celej titulky - s ruským protitulkom - Zachvatčiki, domoj! Dve pamätné tabule, 1968, 1989.)

Sedemnásteho novembra sa v Bratislave ani na celom Slovensku nedialo vonkoncom nič. Diať sa začalo 19, naproti, v Umeleckej besede. Zbierali sme tam podpisy proti atómovému reaktoru a aj pod dojmom fake news, zabitého študenta Šmída, ktorého hral dodnes živý eštěbák Ludvík Zifčák, tam vzniklo niečo zvané Verejnosť proti násiliu... Po čase sa tento pouličný herec v roku 2014 nevydržal nepochváliť “bez StB by změna nebyla” (denník.cz, 15.11.2014). Ťažko uveriť, že spontánný protest v Prahe pripravili sami študenti aj tým, že masochisticky pozamykali brány na danej ulici, aby sa na nimi nezorganizované kamery vyrobili čo najburcujucejšie zábery brežnevovského násilia. V Bratislave takú efektívne uzamykateľnú ulicu nemáme... a keď Stanislav Štepka nahryzol potrestanie konkrétnych vinníkov, okamžite ho umlčali. Ludskosť, slušnosť, znášanlivosť... Nepotrestanie, naopak, s falošne znejúcou intonáciou, ktorá iritovala tuším všetkých pseudonymných autorov Hlasu kotolne, inzeruje honorárovo najdrahšia slovenská herečka Emília Vášáryová návrhom, aby ulica volala Lásku, Lásku... čiže názov jednej časti knihy *Ako mladnú muži*.

(Poslanci Gabriela Rothmayerová a Stano Radič sa doberajú, kto z nich je vlastne slušný, keď reprezentuje tú či onú stranu... na jar 2018 autorka píše v Pravde, že započula, ako neslušných

(teda aj ju, starú vraždu Rothmayerovú) treba eliminovať... fyzicky. Ako aja-toláhovia kolegu Salmana R.)

Náhradné texty pre ľudí, ktorí mali hovoriť z tribúny, no nevedeli čo, boli pre istotu vopred napísané, s čím sa ich autor Martin Bútora po čase nevydržal nepochváliť. Šikovná výskumná otázka pre budúcich historikov znie, čo robil hodinu po hodine v tých hektických dňoch súdruh Ľudovít Pezlár a kto mu čo donášal z centra moci a ako prebiehala konkrétna technológia moci, počnúc možno prednovembrovou inštaláciou neznámeho Václava Havla na Slovensku s pomocou Joan Baezovej. Ľubo Feldek mi akurát vtedy dal na šírenie audiokazetu s hrou Václava Havla a asi sa nedozviem, či mu ju čojaviem nedal súdruh Müller, člen top vedenia strany v Prahe, český Pezlár, “Miroslav Müller, šéf kultúry od normalizace po prestavbu”, ktorého verše, skrzté pod pseudonymom, vtedajší súdruh Feldek usilovne prekladal a rýchlo vydával. “Müllerův nástupce ve funkci Jaroslav Čejka v rozhovoru pro Literární noviny v roce 2013 označil Müllera dokonce za „kata české kultury“.

Proti Pezlárovi, na ktorého máme tak nejako zabudnúť, bránili kultúru naši senekovia, válkovci, Mináč, Dekan... Mináč so Solovičom, dvaja členovia úrv, vrátili na bratislavské javiská Lasicu so Satinským, ako spolu-autori v čase, keď Pezlár Válkovi zakázal Milovanie v husej koži. Tento boj sa po prevrate skončil vynechaním válkovcov z verejného priestoru a času, mečiárovským zrušením výroby filmov, o čom vypovedá Jarošov Kvet na šachovníci, dzurindovským zrušením pôvodnej tvorby v televízii, o čom nevypovedá zatiaľ žiadny historik ani prozaik a fícovskou mnohorako paradoxnou digitalizáciou s prečudsným poňatím autorských práv, o čom napísala Stanislava Repar-Chrobáková. Dnes pezlárovci odovzdávajú svoju vládu nad priestorom, v ktorom vyhynulo miesto na európsky pluralitný dialóg, ďalšej generácii honorárových ryžovačov. Najnovšie trezorové filmy zakazujú už dediči „odkazu“ pezlárovcov, maďaričovci-mikovci, no vedeckej správy, ktorá by pezlárovské šafarenie všetkých strán a ministrov zosumarizovala, sa sotva dožijeme.

Bez vedeckého spracovania katovania slovenskej kultúry pred prevratom a po prevrate nebude možná skladačka z (ne)verejne dostupných tvári a pretvárok, archívov a faktov. Sledovať by sa mali dať peniaze v rezorte kultúry, kde niet zákona o národnej literatúre a kam sa valia mimo grantového systému, najviac v knižnej kultúre za ministrovania gorilistu Chmela desiatky miliónov do revizionistického Kaligramu, ktorý vydal aj diskutabilný opus fašistického sudcu Istvána Bibóa. Miesto dvorného prekladateľa hier po súdruhoví Jozefovi Kotovi prevzal „prekladateľ zo všetkých jazykov, ktoré nepozná“. Na honoráre treba texty. Peter Glocko v roku 1984 vydal pozoruhodnú knihu Srdcový kráľ a po čase vyšla piata báseň Srdcový kráľ... možno ešte náhoda. Ľubomír Feldek nevie po taliansky a vonkoncom nepozná ani janovský dialekt, v ktorom napísal Goldoni Čertice. V tejto kauze už nešlo o titulok, ale o celý preklad Blahoslava Hečka. Dramaturgia sa riadila heslom Niet slovenskej drámy a niet prekladov Blahoslava Hečka. Začal sa súdny spor, ktorého konca sa majster prekladu nedožil. Dnes sa po ňom nazýva najvyššia prekladateľská pocta...

Na strane 102 sa končia “slovenské pohľady“, v ktorých z verejne známych papalášov dostali najviac priestoru Ľubomír Feldek a Peter Colotka, dve básne a dva rozhovory. Dopĺňajú ich dva pohľady české – zvnútra a zvonka

– Miroslav Štěpán (2009) a Zdeněk Mlynář (1990), technolog moci a disident-emigrant, Gorbačovov spolužiak. Peter Colotka v dvoch rozsiahlych rozhovoroch z dvoch životných perspektív (1992, 2010) dokumentuje, ako sa v realnej politike narážalo na hranice možného. Dnes postoj tohto staviteľa priestorovo veľkých divadiel v Prešove, Nitre a Bratislave na „jeho“ scénach ani inde neexistuje, prebleskuje v médiami tmenom Radošinskom naivnom divadle, tam ešte ako-tak. Druhá vrstva knihy, prevažne pluralitná montáž rafinovane vybraných štyroch rozhovorov, ktorých kontext vtedajšia novinárka nevidela, no dnešná spisovateľka, talentovaná kolegyňa môjho otca kedysi dávno v Smene, objavuje aj pre čitateľa. V divadielkach malých foriem sme, dnes zakázaní autori, kedysi tento poprestrihovávaný zdanlivo neologický textologický prístup nazývali metóda gunagu, gu národu, gu ľudu, guľa na guľtú...

Rozhovorová tretina knihy sa nazýva Ako mi narástli rožky, názov polemizuje s časťou spomienok Ivety Radičovej na autorku, poslankyňu Rothmayerovú. Tieto štyri rozhovory vyvážia celú edíciu Štrasserových rozhovorov, v ktorej tento skúsený propagandista, špičkový autor vojenských piesní, buduje hrdinskú legendu, žiaľ, aj s Františkom Mikloškom, Fuxom, ktorý nepostrehol, do čoho ho zatiahli. Metódu klamaní v tejto edícii reflektuje oi. Prof. Šabík v Literárnom týždenníku.

Potom, vo finálovej vrstve, sa až do záveru knihy prepleta kombinácia spomienok, fikcie i snov v koevolúcii zobrazovania starnutia a chaotizácie subjektívno-objektívneho hľadania pravdy. Nebude to ľahké. Autorom nápadu na inscenovanú vraždu študenta, napríklad, bol estébák Bečvář, prezradí v rozhovore s autorkou Miroslav Štěpán a Zdeněk Mlynář potvrdí, že išlo o dohodu veľmoci, zákonité zmeny. Hrdinská legenda padá na dno priepadliska dejín spolu s konšpiračnou teóriou typu vyšetrovacia správa či Dolejší. Peter Valček v umnom diele Slovník teórie médií závažne, vážne a dôkladne objektivizuje súvisiace pojmy a siete pojmov ako cenzúra, sloboda médií, predurčovanie udalostí, ci špirála mlčania... refeudalizácia verejnej sféry, orwelizácia, post-truth, hra na hru. Inscenovanie ako metódu manipulácie najširšej verejnosti demaskuje náš najväčší žijúci mysliteľ, profesor Vincent Šabík. Pravda zatiaľ nevíťazí.

„Beda národu, ktorému mysliteľov nahradili herci“ stojí na konci fašistickej básne, po ktorej herci prisahali, že nikdy nebudú hrať nič od Feldeka. Dnes vedno nivočia slovenčinu vulgarizmami zrna najhrubšieho.

Krátka pamäť, dobrá vec.

Mimochodom, čo je to vlastne mysliteľ? To by nemal byť niekto ako Mináč, Šabík, Vladimír Bakoš, ktorí premýšľajú na takej úrovni, že ich každodenne potrebujú politici, aby poukázali na nekaždodennosť až nadčasovosť svojich snáh? Nie, slovo mysliteľ už nepotrebuje. Ani slovo, ani myšlienky. Notabene, myšlienku štátnu, estetiku štátu, pozitívnu filozofiu dejín, politiku pamäti, ktorá by nedovolila ani trpasličiu sochu kolonialistu Masaryka pred národným múzeom a ideovo podobné súsošie s okupačnými vojakmi na okupačných koňoch pri River Parku, ani diskusiu o zošrotovaní štúrovcov...

Ak sa v našom verejnom priestore na vybrané témy špirálovito mlčí, aby sa absolutizovala iba hrdinská legenda, hoci je iba jednou z troch verzií, môže to súvisieť s tým, čo Ladislav Snopko nazval kedysi, ešte ako minister kultúry „lžanie smotany“, so záujmami, ktoré kedysi pod názvom skupinka vyzrádzal

vtedajší premiér Dzurinda, umelecký smer pokladňa. (V Dzurindovom udaní padli aj mená autorov, ktorí náhle odišli zo SC PEN, no predtým ma odtiaľ 9 rokov neúspešne vylučovali a úspešne mi zničili meno tak, že pre mňa už 20 rokov platí de facto publikačný zákaz. V slovenskej kultúre som mŕtvý človek a mená ďalších uvádzajú Miloš Mistrík a Andrej Maťašík v knihe Súčasné slovenské divadlo.... „Osvald Záhradník, Ján Solovič či Pavol Janík“ (ocenený paradoxne za nehranú hru v medzinárodnej súťaži A. Radoka). V protismere ťahúňov na pokladňu odchádzajú do zabudnutia zakázaní autori a trezorové filmy.) Krejčí to formuluje pre pražský kontext ešte pregantnejšie. Hrdinský mýtus slúži poberateľom jeho konečných výhod, smer peniaze. Nie pre národnú literatúru, ale pre pár hrdinov, ktorí sú dennodenne na obrazovke a repertoári, aby poberali svoju feudálnu daň. A že sú už opozeraní a nudní? Hm... V Čechách tomu hovoria „vyčpěláci“. Nuda núd, vážny dôvod emigrovať.

Dušan Mikolaj v Literárnom týždenníku uvažuje o tom, čo sme zameškali a o čo sme prišli tým, že z verejného priestoru boli vylúčení tí, ktorí nesmeli a ktorých tvorivé tímy či projekty ponížili (dopĺňme: pezlárovci a ich ponovembroví pokračovatelia). Vo všeobecnosti sme prišli o lepšiu spoločnú pamäť a získali sme oneskorenie reflexie, aj vo faktoch, aj v čase. V prospech lízačov smotany, umelecký smer pokladňa. Oneskorenie sa môže stať aj výhodou. Prečo sa však tento nový všetkým cudzí štát vzdal plurality vo verejnom priestore, čase a financiách, prečo prednostne financuje antirozvoj národnej kultúry sa dá vysvetliť iba hypotézou, že v každej politickej strane vo vzťahu k školstvu, vede a kultúre prevládajú pezlárovci (v duchu nacistického dokumentu Benešovej politickej strany, národných socialistov, Memorandum o Slovensku z roku 1946). „Z barených mám nejraději Slováci“.

Právom teda pán prezident Kiska ešte nikdy nepoužil slovo kultúra a samizdatové DVD kópie trezorových filmov, čiže fyzický dôkaz dnešnej pezlárovskej totality, sa v Prezidentskej kancelárii tak nejako aj za prezidentovania pani prezidentky Zuzany Čaputovej odporozvyušťajú... Na podiel pezlárovcov na záklusnom organizovaní akože spontánnych demonštrácií poukazuje Ján Čarnogurský na základe úniku odposluchu zo škandalózneho stretnutia pezlárovcov na Panskej z Kočnerovho vyšetrovacieho spisu.

Viacerí autori zaznamenali pôsobením starnúcich mužov, z ktorých dvaja zhodou okolností dostali relatívne najviac priestoru v knihe Ako mladnú muži. Domnievam sa, že autorka ich zvýraznila preto, lebo počne reprezentujú dva vzťahy k moci.

V trpezlivom opravovaní verejnej pamäti v kultivovaných textoch na pomedzí faktografie a fikcie vidím významný príspevok viacerých kníh Gabriely Rothmayerovej na rozvoj realnej budúcej dialogickej pluralitnej európskej kultúry, ktorá tu zatiaľ chýba.

ANDREJ FERKO
ucitel virtualnej reality na matfýze a spoluautor trezorových filmov v režii M. Ťapáka, L. Veleckej, L. Pauloviča, M. Reckého... asi za 50 milionov verejnoprávnych korun ako Balada o dr. Gustavovi Husakovi, Skupinový autoportret prezidenta Benesa, Lupez dejin 17. november 1989, tri slova, tri lži Orbis dictus kinoverzia Ako divé husi

Recenzia

*Jaroslav Rokoský:
Útěk z Leopoldova
Nakladatelství Academia
a Ústav pro studium totalitních režimů*

Nakladatelství Academia a Ústav pro studium totalitních režimů (USTR) vydali v roku 2021 trojväzkové, tisícstranové dielo historika Jaroslava Rokovského, Útěk z Leopoldova, ktoré približuje legendárny útek šestice väzňov z tejto historickej protitureckej pevnosti objavenou dierou v stene pred 70. rokmi 2. januára 1952 a ich osudy pred ním i po ňom. Autor knižného diela, pôsobí ako vedecký pracovník USTR a zároveň ako pedagóg na Filozofickej fakulte Univerzity J.E. Purkyně v Ústí nad Labem a venuje sa histórii Československa s osobitným zreteľom na odboj proti nacizmu a komunizmu a perzekúcií politických väzňov. Ide iste o najobjímnejšie dielo, ktoré sa venuje úteku samotnému, osobám, ktorým sa tento výnimočný krok podaril vďaka spolupráci s mnohými ďalšími väzňami a tími, ktorí im poskytli pomoc počas úteku a skrývania sa, ale aj pomerom v Leopoldovskej väznici v časoch, kedy v nej boli sústredení vo vysokých počtoch predovšetkým politickí väzni.

Po prológu a úvode, ktorý stručne uvádza čitateľa do situácie, ktorá v Československu nastala po skončení druhej svetovej vojny a do problematiky väznenstva v tomto období a stručne predstavuje dielo a ďakuje tým, ktorí mu pri jeho tvorbe diela pomáhali a poskytli mnohé informácie, nasleduje 35 kapitol. Prvá časť obsahuje 10 kapitol. Čitateľ je informovaný o pomeroch v krajine po nástupe komunistickej moci, kedy každý, kto naznačil odpor či nesúhlas s nastupujúcim režimom bol tvrdo postihovaný. Tiež sú podrobne opísané dejiny leopoldovskej väznice a v jednotlivých kapitolách sú zmapované životné osudy aktérov úteku, dôvody a priebeh ich väzby pred ich útekom z väznice a pomery v nej pred útekom i jeho príprava. Druhá časť začína XI. kapitolou popisom úteku, keď po skončení pracovnej smeny 2. januára 1952 sa cez dieru v stene podarilo väzňom Štěpánovi Gavendovi, Pravomilovi Raichlovi, Josefovi Chalupovi, Josefovi Heřmanskému Jánovi Hvastovi, Jaroslavovi Burešovi nepozorovane uniknúť z veľmi dobre stráženej pevnosti a keďže ich nikto neprezradil, podarilo sa im útek dokončiť a dlho sa ukrývať a niektorým aj opustiť republiku. Ďalšie kapitoly sa zaujímajú o osudy útekárov po ňom. Tretí diel obsahuje kapitoly XXVII až XXXV. Začína sa popisom situácie vo väznici po úteku v roku 1952 aj v roku 1953, hodnotí situáciu z pohľadu vtedajších nositeľov moci, približuje osoby väzenských dozorcov a funkcionárov a venuje sa návratu Josefa Heřmanského do Leopoldova, poprave Štefana Gavendu, tiež popisuje vzburou

väzňov v roku 1955, vyjadruje sa k národnostným pomeroch medzi väzňami, útekom o ktoré sa väzni pokúšali a posledná kapitola s názvom do Leopoldova sa vchádza, z Leopoldova sa vynáša, je venovaná tým, ktorí vo väznici zomreli a boli na väzenskom cintoríne obyčajne v noci pochovaní. V závere autor konštatuje, že stopa, ktorú zanechal komunizmus v českej i slovenskej spoločnosti je hlbšia, než sme si mysleli a boli ochotní si priznať. Politickí väzni zistili, že sa zmenila mentalita ľudí a boli rozhorčení smutní, že zločiny z 50. rokov zostali nepotrestané.

V knihe je sumár je v anglickom jazyku, široký výber prameňov z archívov, zoznam osobných svedectiev, ktoré autor získal, dobovej tlače, zákonov, internetových stránok, filmov, prózy a poézie a viac než 12 stranový zoznam použitej literatúry. Tiež je uvedený zoznam skratiek a pre ľahšie vyhľadávanie a orientáciu v knihe posluži čitateľom menný register. Všetky tri zväzky vyšli v brožovanej forme, vo formáte 16 x 24 cm, na obálkach sú čiernobiele dobové fotografie, na vnútorných záložkách profesijný životopis autora a zoznam jeho vydaných knižných diel a na zadných stranách stručný popis jednotlivých zväzkov.

Autor sa zhostil obsahom i rozsahom veľkého, priam encyklopedického diela, s dôslednou znalosťou problematiky o téme, ktorá prestala byť tabu až po roku 1989 a sám konštatuje, že záujem o ňu vo verejnosti slabne. I preto je potrebné byť mu vďačný, že ju približuje na vysokej odbornej úrovni. Je cenným prínosom k spoločnej histórii národov o nespravodlivej dobe, kedy elita národa bola vo väzniciach a pracovných táboroch a atmosféra v spoločnosti bola pod tlakom vládnu stranou vytváraného strachu a základné práva a slobody boli potláčané a obmedzované. Kniha ponúka fundované informácie pomeroch a živote v neľudských zariadeniach, osobitne vo väznici Leopoldov, kde neboli rešpektované ani najzákladnejšie ľudské práva, kde sa väzňom nedostalo často ani základnej zdravotnej starostlivosti, napriek vysokým pracovným nárokom, ani dostatočná strava, odpočinok, kontakty s rodinou boli obmedzené na minimum, boli šikanovaní, urážaní, nezmyselne trestaní... Ale treba otvoriť knihu a čítať, o tom, čo museli podstúpiť naši otcovia, matky, starí a prastarí otcovia a matky, aby sme my mohli žiť v slobode, ktorú sme celkom ľahko získali a často správame sa k nej nezodpovedne a málo si ju vážime. Text je vhodne doplnený množstvom čiernobielych dobových fotografií väzňov, udalostí, či objektov, ktoré boli pred verejnosťou dlhé roky utajené a množstvom cenných nákresov, mapiek, rukopisov, listov a iných dokumentov. Vďaka a uznanie patrí všetkým, ktorí prispeli k tomu, že sa dostala do rúk verejnosti.

ĽUDOVÍT KOŠÍK

(Pokračovanie z 5. strany)

Clemente Micara sa svojej úlohy svedomito zhostil a výsledky svojich zistení predložil Štátnemu sekretariátu v rozsiahlej správe z 15. februára 1920. Pre nové ponímanie spôsobu nominácií i postavy biskupa boli priznateľné aj kritériá výberu, ktoré Svätá stolica, oslobodená od patronátneho práva panovníkov, začala uplatňovať: Pastier duší mal mať so svojím ľudom spoločný jazyk a kultúru, teda byť „os de ossibus eiusdem fidelis populi“, ako sa vyjadrili slovenskí kňazi v memorande Benediktovi XV., tešiť sa úcte slovenských veriacich, ale mať aj dôveru národnostných menšín, „nebyť otrockým prisluhovačom Prahy neschopným brániť práva ich národnosti, ako aj práva Cirkvi“, ale byť akceptovateľným aj pre štát, aby bol s ním štát ochotný rokovať a neznemožnil mu verejné účinkovanie. Zároveň však mal mať kandidát energiu a rozhodnosť, aby vedel usporiadať situáciu v diecézach poznačených protikatolíckymi vplyvmi a dlhou neprítomnosťou vedenia a, ak treba, aj odvahu vzoprieť sa politickej moci. Predovšetkým sa však mal vyznačovať vieroučnou a disciplínarou pevnosťou a rímskym duchom, aby odolal rôznym reformným prúdmi a pokusom ovplyvniť katolícke myslenie cudzími politickými alebo ideologickými nánosmi. Mal to teda byť zbožný, horlivý a vzdelaný pastier, a nie jozefínsky štátny úradník alebo „veľký pán, ku ktorému je ťažko sa dostať“, ako nuncius Valfré zvykol charakterizovať uhorských biskupov predvojnových čias, úzko spätých so štátnym establishmentom a často aj s feudálnym spôsobom života.

V duchu týchto kritérií zostavil Micara po dôverných rozhovoroch so slovenskými jezuitmi a inými slovenskými cirkevnými osobnosťami, s pražským arcibiskupom Františkom Kordačom, s predstaviteľmi českých redemptoristov, ktorí poznali Slovensko z misii, i na základe starších údajov ostrihomského arcibiskupa kardinála Jána Černocho zoznam kandidátov, v ktorom uvádzal dovedna deväť mien. Medzi týmito kandidátmi, ktorých zoznam viedol Andrej Hlinka, sa na šiestom mieste nachádzal aj Ján Vojtaššák, od leta 1919 riaditeľ Biskupskej kancelárie na Spiši, ktorého Micara charakterizoval ako „vynikajúceho kňaza“, ktorý je „zbožný, horlivý a činorodý, overenej vernosti k Svätej stolici. Teší sa dobrej povesti a všeobecnej vážnosti medzi klérom. Je blízkym Hlinkovým priateľom, s ktorým založil tlačiareň Lev. Teraz rediguje časopis Svätá rodina. Vracia mi, že má aj dar viesť ľudí a že je to práve on, kto dnes riadi všetky záležitosti Spišskej kúrie.“ „Možno sa nechá priveľmi viesť nacionalizmom,“ pripúšťal Micara, ktorý si spomenul, že včasoch svojho pôsobenia na viedenskej nunciature začiatkom roka 1919 aj Vojtaššák vedno s Františkom Jehličkom a Karolom A. Medveckým podpísal list, v ktorom odôvodňoval potrebu odvolať maďarských biskupov zo Slovenska. Táto informačná aktivita, ktorú vtedy na nunciature vítali, sa o rok neskôr dostala trochu do tieňa následných nepokojných udalostí, otvorených nominačných nátlakov česko-slovenskej vlády a triedenia duchov, ktoré viedlo k Jehličkovej emigrácii a Medveckého, ktorý sa ako referent pre záležitosti Katolíckej cirkvi na Šrobarovom ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska dostal medzi dva mlynské kamene štátu a Cirkvi, priviedlo do vážneho sporu so Svätou stolicou. Na vzťahu k Vojtaššákovi sa však tieto skutočnosti nijako negatívne neodrazili, Micara Vojtaššákovu kandidatúru vrelo odporučil a jeho charakteristiku uzavrel vyjadrením presvedčenia, že aj vláda by ho podľa všetkého prijala bez väčších ťažkostí.

Biskup Ján Vojtaššák a Svätá stolica

Svoju preferenciu pre Vojtaššáka potvrdil Micara aj v nasledujúcej správe zo začiatku marca, v ktorej sa v situácii pred podpisom mierovej zmluvy s Maďarskom venoval iba riadne vakantnému spišskému biskupstvu, uvoľnenému po smrti biskupa Alexandra Párvyho v Budapešti v marci 1919. Micara v nej kardinálovi štátnemu sekretárovi jednoznačne vyhlásil, že dvaja kandidáti, ktorí si podľa neho najviac zasluhovali odporúčanie pre Spiš, boli Karol Kmeťko a Ján Vojtaššák. Podobne aj v správe zo 17. septembra Micara, čerstvo povýšený na nuncia, zdôrazil, že Vojtaššáka považuje za najlepšieho kandidáta pre Spiš: „Je to kňaz veľmi zbožný, dobrého zdravia, usilovný, zapálený, inteligentný a veľmi verný,“ ktorý „veľmi dobre pozná diecézu“ a ktorého „klérus veľmi miluje“.

Konkrétne rokovania o menovaní nových slovenských biskupov sa začali až po podpise Trianonskej mierovej zmluvy v júni 1920 a obmedzili sa na tri diecézy, ktoré neboli rozdelené slovensko-maďarskou hranicou. Komplikovali ich pohnuté medzinárodné udalosti leta 1920, obrovský tlak pražskej vlády, ktorá presadzovala svojich kandidátov, i budapeštianskej vlády, ktorá sa vedno s maďarským episkopátom všetkými cestami usilovala zabrániť cirkevnému potvrdeniu trianonskej hranice. Po viacerých ústupkoch však boli nakoniec rokovania korunované úspechom a Benedikt XV. mohol v tajnom konzistóriu 16. decembra 1920 vyhlásiť menovanie troch nových slovenských biskupov – Karola Kmeťka do Nitry, Mariána Blahu do Banskej Bystrice a Jána Vojtaššáka na Spiš. Výsviacka sa konala v starobylej cyrilometodskej Nitre a na výslovnú prosbu konsekrandov bol hlavným svätiteľom nuncius Micara. Noví biskupi, ktorí ešte v jeseni toho istého roka odcestovali na ďakovnú púť do Ríma, chceli aj takýmto spôsobom vyjadriť vďaku a úctu pápežovi za dar slovenských biskupov. Vzápätí po vysviacke sa z Micarovej iniciatívy konala prvá konferencia slovenských biskupov, ktorá na pozvanie Jána Vojtaššáka zasadla v Spišskej Kapitule.

BISKUP JÁN VOJTAŠŠÁK

A SVÄTÁ STOLICA 1921 – 1938

Nový spišský biskup Ján Vojtaššák si od začiatku veľmi dobre uvedomoval intenzitu duchovného zápasu, ktorému mal po zvyšok života čeliť, a zodpovednosť, ktorú v ňom ako biskup niesol. Ešte v deň svojej slávnostnej inštalácie sa ako prvý z biskupov obrátil dvoma pastierskymi listmi na kňazov a veriacich svojej diecézy. Svojich kňazov vyzval, aby sa stali „pretvárateľmi ľudskej spoločnosti odvrátenej od Boha“. S odvolaním sa na náuku Leva XIII. a Pia X. povzbudzoval klérus, aby si v zložitých podmienkach rastúcej sekularizácie uvedomil svoju zodpovednosť za svet a za duše, ale aj za praktické ukutočnenie katolíckej sociálnej nauky, aby príkladným a činorodým kňazským životom čelil ľahostajnosti, strachu či náklonnosti prispôsobovať sa svetu, chudobou modernému materializmu, poslušnosťou duchu modernej odbojnosti a aby mobilizoval všetky moderné prostriedky na obranu Cirkvi a viery a obnovu všetkého v Kristovi. V liste veriacim zase biskup prorocky predpovedal, že ľudské dejiny, ktoré podobne ako Ján Pavol II. o niekoľko

desaťročí neskôr vnímal ako zápas dobra a zla, „evanjelia a antievanjelia“, sa už onedlho vyostria do zásadnej konfrontácie „nevercov útočiacich peklom na nenávisť na sv. Cirkev“, a „veriacich odrážajúcich tieto útoky aj svojím životom“. Už tieto prvé pastierske listy ukázali, čo neskôr sprevádzalo celý Vojtaššákov život, že vždy pozorne sledoval magistérium pápežov, čerpal z neho poučenie a smerovanie pre vlastné biskupské pôsobenie a nikdy mu nechýbala odvaha a odhodlanie ho aj uskutočňovať oportúne importune, teda aj keď to prinášalo ťažkosti a bolesti.

Biskup Vojtaššák vyvinul od začiatku veľmi intenzívnu činnosť, aby oživil a pozdvihol náboženský život katolíkov a mobilizoval ich na obranu svojej viery a identity. Osobitne mu ležala na srdci moderná duchovná a intelektuálna formácia kňazov a veriacich a katolícke školstvo. Zápas o školstvo bol nepochybne jedným z neuralgických bodov kultúrneho boja v Československu. Pozorne ho sledovala aj Svätá stolica, ktorá mu venovala veľký priestor už v jednej z prvých protestných nôt, ktoré Československu v nasledujúcich rokoch hojne adresovala, v note adresovanej československému vyslanstvu v máji 1922, zatiaľ čo nuncius Micara v správach pre kardinála štátneho sekretára neváhal označiť tlaky štátu proti katolíckemu školstvu ako otvorené pokusy o odkresťančenie i odnárodnenie Slovenska.

Veľké úsilie venoval Vojtaššák podpore katolíckej tlače a Katolíckej akcie, osobitného duchovného dieťaťapápeža Pia XI., ktorý v nej videl jeden z najdôležitejších nástrojov rechristianizácie moderného sveta. V rámci nej Vojtaššák živo a štedropodporoval katolícke spolky a iné katolícke iniciatívy a mobilizoval katolícky odpor proti organizáciám liberálno-socialistického a voľnomyšlienárskeho charakteru, najmä proti telovýchovnej jednote Sokol, ktorá bola účinným nástrojom šírenia „československého“ ducha a protikatolíckych a (neo)husitských obsahov medzi mládežou. Aj to bol zápas v súzvu so Svätou stolicou, ktorá zdieľala biskupovo presvedčenie, že išlo o združenie otvorene protikatolícke, ktoré uskutočňovalo sektárske myšlienky prezidenta Tomáša G. Masaryka a ktoré československý štát v snahe odkresťančiť mládež otvorene favorizoval. Veľmi pozitívne napokon nunciovia Micara i Marmaggi kvitovali, že Vojtaššák už krátko po svojom príchode na Spiš pozval do svojej diecézy niektoré rehoľné spoločenstvá a poskytol im morálnu i materiálnu podporu. Rok po Vojtaššákovom príchode na spišský biskupský stolec nuncius Micara v správe pre kardinála štátneho sekretára Gasparriho sumarizoval: „Pokiaľ ide o monsignorov Kmeťka a Vojtaššáka, okrem toho, že sa im nedá nič vytknúť čo sa týka ich správania, počínajú si veľmi dobre a ukazujú nadšenie, starostlivosť o duše a veľkorysosť, ale ani náznak toho, že by chceli sústreďovať príjmy, zato prejavujú iniciatívneho ducha, aký tu bol dosiaľ temer neznámy.“

O rok neskôr sa Micarovo pôsobenie na čele pražskej nunciatury predčasne skončilo jeho tichým odvolaním na nátlak československej vlády. Podobný osud mal stihnúť aj dvoch jeho nástupcov Francesca Marmaggiho a Pietra Ciriaciho, ktorí museli

za mimoriadnych okolností predčasne opustiť krajinu svojej misie. Micarov odchod bol však zároveň príležitosťou, aby zostavil rozsiahlu záverečnú správu o svojej misii, v ktorej zhodnotil aj činnosť slovenských biskupov. V nej jvyzdvihol predovšetkým ich hlbokú zbožnosť, oddanosť Svätej stolici, pastoračné nadšenie, obetavosť, sociálne a misijné činenie a ochotu vzdať sa vlastného pohodlia a obetovať značné materiálne prostriedky na cirkevné potreby. V časti o Spišskej diecéze Micara pripomenul, že biskup Vojtaššák prevzal neľahké dedičstvo po svojom predchodcovi Alexandrovi Párvy, ktorý sa za posledné roky iba veľmi zriedka zdržiaval vo svojom biskupstve, a potom pokračoval jasnou chválou nového nástupcu apoštolov:

Je inteligentný, činorodý, veľmi usilovný a aj on nesmierne veľkorysý, využíva značné príjmy svojho benefícia pre dobro diecézy. Podarilo sa mu povolať do diecézy pátrov jezuitov, redemptoristov a teraz rukuje o tom, že usadí pátrov zo Spoločnosti Božieho Slova do pohodlného kaštieľa, ktorý slúžil ako letné sídlo biskupa, ktorý však on nemá v úmysle používať pre svoju osobu. Mons. Vojtaššák sa veľmi angažuje za Katolícku akciu, ktorú podporuje ako môže, osobitne zoči voči ťažkostiam, ktoré takýmto iniciatívam robí vláda.

Intenzívna činnosť, ktorú Vojtaššák od počiatku svojho biskupského pôsobenia vyvinul, odhodlanosť, s akou čelil prenikaniu liberálnych a marxistických vplyvov do katolíckeho priestoru, a odvaha, s ktorou neváhal verejne poukazovať naprotikatolícke počiny, rýchlo vyvolali nevôľu československej štátnej moci. Nepochybne k tomu prispela aj morálna podpora, ktorú Vojtaššák – hoci nečlen strany a nepolitik – poskytoval Slovenskej ľudovej strane a jej autonomistickému programu, v ktorom podobne ako väčšina slovenských katolíkov videl politickú silu presadzujúcu záujmy slovenského národa i Katolíckej cirkvi. Praha sirýchlo uvedomila, že súhlas s Vojtaššákovým menovaním bol z jej pohľadu „politickou chybou“, pretože spišského biskupa sa jej nepodari ani zapriaťnuť do vlastného politicko-ideologického voza, ani zastrašiť, ale bude v ňom mať silného protivníka svojich čechoslovakizačných i dechristianizačných úsilí, s veľkým morálnym vplyvom na široké slovenské vrstvy.

K prvému otvorenému stretu medzi vládou a biskupom Vojtaššákom došlo v roku 1923. Biskup Vojtaššák sa chystal na pastoračnú cestu za slovenskými katolíckymi v USA, ktorí z veľkej časti pochádzali práve z jeho diecézy. Jej bezprostredným motívom bolo, že slovenskí katolíci v USA boli od vzniku Československej cirkvi v roku 1920 vystavení systematickému propagandistickému ovplyvňovaniu zo strany jej emisárov, podporovaných pražskou vládou, ktorá – podobne ako kedysi uhorská vláda prostredníctvom svojej „Americkéj akcie“ – chcela získať masy amerických Slovákov pre svoje politické a ideologické ciele. O naliehavosti situácie svedčili listy, ktoré Vojtaššák dostával od slovenských katolíkov spoza mora, ale slovenským biskupom ju potvrdil aj olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan, ktorého o intenzívnej propagande Československej cirkvi medzi vystaňovalcami v USA zase infor-

movali jeho českí kňazi, ktorých vyslal do zámoria. Pre Svätú stolicu bola štátna podpora Československej cirkvi jednou z najcitlivejších tém, ktorá na prelome rokov 1921/1922 priviedla vzájomné vzťahy medzi Prahou a Vatikánom na pokraj prerušenia diplomatických stykov. Správy o systematickej podpore šírenia vplyvu Československej cirkvi v zámorí preto Svätú stolicu okamžite alarmovali a kardinál štátny sekretár Gasparri 23. januára 1923 Vojtaššáka poveril, aby sa vybral na pastoračnú cestu za slovenskými katolíckymi vystaňovalcami do Ameriky a šíreniu schizmy zabránil.

Hoci Vojtaššáková cesta mala mať náboženské, nie politické ciele, Praha, ktorá mala z nehojácneho biskupa i z početných, dobre organizovaných a politicky sebavedomých amerických Slovákov veľký strach (a preto robila všetko preto, aby po roku 1918 zabránila ich masovému návratu do vlasti), sa obávala, že sa stane demonštráciou slovenského autonomizmu v Amerike abezprostredne pred komunálnymi voľbami na Slovensku, plánovanými na september 1923, posilní stále rastúce pozície Slovenskej ľudovej strany. Minister vnútra Jan Malypetr preto Vojtaššákovi odmietol vydať cestovný pas s odôvodnením, že v USA nemá čo robiť, pretože veriaci tam majú vlastných kňazov i biskupov. Priehľadná politická a ideologická motivácia tohto postoja bola o to zrejmejšia, že biskup Československej cirkvi Gorazd (Matěj Pavlík) predtým do USA slobodne vycestoval a jeho aktivity sa tešili všemožnej podpore československého štátu, takisto ako antiautonomistická politicko-propagandistická misia po slovenskej Amerike, na ktorú sa na štátne útraty vybral bývalý minister Vavro Šrobár v sprievode českého profesora pôsobiacého v Bratislave Václava Mauleho. Spor sa ešte vyhrotil vinou otvorene urážlivého spôsobu ministrovho konania, ktorý sa pred poslancami ľudovej strany dokonca vyjadril: „Znám katolícké biskupy, ktorí ľžu.“

Odmietnutie vydať pas biskupovi Vojtaššákovi vyvolalo veľkú búrku protestov po celom Slovensku a pápežského diplomata Antonina Aratu, ktorý po Micarovom odchode dočasne viedol nunciaturu, podnietilo k tomu, aby do Ríma zaslal dve podrobné správy o incidente. Pripustil v nich, že biskupovi v očiach vlády škodí, že poskytuje morálnu podporu Slovenskej ľudovej strane, odmietol však podozrenie, že by biskupova cesta mala politický obsah, a nešetril kritikou protikatolíckych postojov pražskej vlády.

Politická ofenzíva proti Vojtaššákovi pokračovala, keď prezident Masaryk v lete 1923 odcestoval do svojho letného sídla na zámku v Topoľčiankach a 14. augusta 1923 tam usporiadal recepciu, no biskup Vojtaššák sa pre pracovné povinnosti telegraficky ospravedlnil. Dá sa predpokladať, že Vojtaššák ako katolícky biskup i ako človek vystavený ponižovaniu a nespravodlivému obviňovaniu zo strany štátnej moci necítil veľkú túžbu stretávať sa s prezidentom Tomášom G. Masarykom, nelen misionárom myšlienky jednotného „československého národa“, ale aj deklarovaným nepriateľom zjaveného náboženstva a inštitucionalizovanej Cirkvi, ktorý heslami ako „Porátali sme

sa s Viedňou, porátame sa s Rímom!“ alebo „Tábor je náš program!“ podnecoval k radikálnemu odklonu od katolíckej minulosti, k sformovaniu nového človeka, „oslobodeného od katolicizmu nielen vonkajškovo, ale aj vnútorne“, ak vytvoreniu eklektického humanisticko-progresistického náboženstva, ktoré sa stane duchovným fundamentom národnoštátnej identity československého štátu a jeho „kultúrnej misie“ v európskom kontexte a o ktorom chargé d'affaires pražskej nunciatúry Arata o dva roky neskôr napísal, že okolo seba zhromaždil „húževnatú sektársku slobodomurársko-socialistickú kamarilu, ktorá vládne v tejto republike“ a že „prechováva veľkú nenávisť voči Katolíckej cirkvi“. V predvečer veľkého mariánskeho sviatku mal však biskup Vojtaššák aj objektívny dôvod, aby bol zaujatý povinnosťami a nezdvorilými formami, aké mu podsúvala štátna moc, aby ho očistila pred najvyššou cirkevnou autoritou, v komunikácii s hlavou štátu nikdy nepoužil. Vo Vatikáne takéto obvinenia brali s veľkou rezervou. Známe im boli tak protikatolícke postoje prezidenta, ako aj skutočnosť, ktorú do Ríma hlásil Arata, že prezident by osobne dal prednosť pobytu v českých Lánoch a na Slovensko odcestoval iba preto, aby tam zvýšil svoju popularitu a pred blížiacimi sa komunálnymi voľbami ovplyvnil verejnú mienku v provládnom a protiautonomistickom duchu. Keď o niekoľko dní neskôr do Ríma pricestoval minister zahraničných vecí Beneš a sekretára pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgonginiho Ducu konfrontoval nielen s návrhom dosť absurdného „konkordátu o rozluke“ (!), ale aj „personálnymi otázkami“ prelátov, ktorí sa „nekorektné správajú“ ako príklad uviedol Vojtaššák, ktorý mal „istú záležitosť“ s ministrom vnútra a údajne nezdvorilým spôsobom odmietol pozvanie prezidenta na obed, takže on (Beneš) teraz ľutuje, že podporil jeho kandidatúru na biskupa, vatikánsky diplomat mu iba s úsmevom odvetil, že „keď už viac nechce ľutovať“, bude najlepšie, keď sa už kandidátmi na biskupstvo nebude zaoberať. Minister nato kontroval, že sa nimi naopak musí zaoberať ešte viac... Formálna zdvorilosť a úsmevy na tvári nemohli zakryť, že Benešovi, hoci sa skryl za formálnu neutralitu („Nechcem posudzovať, či mal minister pravdu alebo nie“), nešlo o iné ako difamovať biskupa pred jeho najvyššou cirkevnou autoritou, a tak pomaly pripravovať pôdu na jeho odstránenie.

Vatikánskej diplomacii bola podstatá tohto politicko-svetonázorového merania síl celkom zrejma. Nový pražský nuncius Francesco Marmaggi, ktorý prišiel na svoje pôsobisko koncom leta 1923, videl v útokoch na spišského biskupa pokus zastaviť najhorlivejšieho slovenského biskupa, ktorý sa najodvážnejšie a najotvorenejšie postavil proti ateistickej i schizmatickej propagande a na obranu práv Cirkvi a ktorého prirovnal k sv. Karolovi Boromejskému. V tomto duchu vnímali vo Vatikáne aj istú opozíciu biskupov proti vládnej politike ako legitímnu obranu katolíckych práv. Keď v decembri 1924 minister zahraničných vecí Beneš pri návšteve Vatikánu obvinil Svätú stolicu, že vymenúva iba biskupov „zo zvyčajnej strany“ (teda slovensko-národného a autonomistického zmýšľania, pretože členom Slovenskej ľudovej strany

nebol nikto z nich) a ignoruje záujmy vládnych strán, čo má za následok, že „celý slovenský episkopát je proti vláde“, upozornil sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgongini Duca svojho partnera, že keď chce „odzbrojiť opozíciu biskupov, je potrebné, aby vláda zmenila taktiku voči katolíkom. Slovenskí katolíci nie sú spokojní s vládou a ani Svätá stolica s ňou nie je spokojná. Jediný spôsob, ako získať podporu katolíkov, je dať im to, na čo majú právo: slobodu“.

Koncom roka 1924 pripravovala československá vláda nový zákon o sviatkoch. Návrh zákonaprezrádzal protikatolícky ideologický náboj, ale aj snahu prostredníctvom sviatkov ako uzlových bodov spoločne prežívaného kolektívneho historického povedomia a identity upevniť „československú jednotu“. Najcitlivejšími obsahmi návrhu bola redukcia štátom uznaných cirkevných sviatkov a zavedenie Husovho dňa. Nuncius Marmaggi v osobitnej ankete požiadal všetkých ordinárov republiky o mienku v týchto dvoch otázkach. Vojtaššák, ktorý v návrhu videl ďalší z útokov kultúrneho boja, odpovedal veľmi jednoznačne: Na Slovensku neexistuje spoločenská potreba redukovať sviatky, pretože slovenskí katolíci ich živo svätia, ich odstránenie a zavedenie Husovho dňa by v absolútnej väčšine veriacich vyvolalo veľké pobúrenie a vyostriť aj nepriateľstvo voči štátu a uškodilo jeho konsolidácii.

Zatiaľ čo všetci slovenskí biskupi bez výnimky odmietli znížovanie počtu sviatkov i zavedenie Husovho dňa, postoje českých biskupov siahali od výrazne odmietavého stanoviska kráľovohradeckého biskupa Karla Kašpara až po kompromisné postoje pražského arcibiskupa Františka Kordača a olomouckého Viléma Prečana. Keď pod vplyvom tejto nejednoty a kompromisných návrhov ministra československej (českej) ľudovej strany Mons. Jana Šrámka nuncius zvolal do Prahy poradu zástupcov biskupov, slovenskí biskupi odmietli účasť s odôvodnením, že svoje stanovisko už vyjadrili a nebudú ho meniť. Aj táto vnútrocirkevná diskusia ukázala, že medzi slovenskými biskupmi a biskupmi na západ od rieky Moravy vládla v mnohom rôznosť postojov. Jej príčinou bola rozličnosť historických a duchovných tradícií, rôzny stupeň sekularizácie oboch národných spoločenstiev i rozličný vzťah k štátu, s ktorým sa českí biskupi napriek svetonázorovým bariéram bezpodmienečne stotožňovali ako s vlastným „českým národným štátom“. Národná identifikácia s väčšinovo sekularizovaným, laickým, ba Cirkvi nepriateľským prostredím a ustavičné aspoň latentné podozrievanie z nedostatku demokratického a národného zmýšľania nútilo český klérus i katolíkov všeobecne k tomu, aby opakovane dokazovali vlastnú národnú lojalnosť alebo minimálne neriskovali otvorený stret s českým prostredím a v sporných politicko-ideologických otázkach hľadali prijateľné kompromisy, zatiaľ čo slovenskí biskupi, majúci za sebou hlboko zakorenené tradičné katolícke prostredie, zaujímali spravidla oveľa radikálnejšie a jednoznačnejšie stanoviská.

Komplikovanosť vzťahov medzi aktérmi na štátnej, ale aj na cirkevnej rovine v oboch častiach republiky sa prejavila aj v predvečer Vianoc 1924, keď slovenskí biskupi vydali pastiersky list, v ktorom zakázali katolíkom účasť

v protikatolíckych stranách a spolkoch akéhokoľvek druhu vrátane Sokola a vysvetľovali spoločenské a morálne nebezpečenstvo, ktoré hrozilo pri uskutočnení komunistických a socialistických doktrín. Vládne liberálno-socialistické strany, ktorých pozície na Slovensku slabli a ktoré sa preto obávali blížiacich sa parlamentných volieb, zareagovali prehnane prudko, obvinili slovenských biskupov z porušenia konštitučných slobôd a hrozili im trestnoprávnymi sankciami. V tejto situácii musel nuncius Marmaggi intervenovať a sprostredkovať na všetkých stranách: voči vláde, resp. ministerstvu zahraničných vecí, ktorému vysvetľoval, že obsahovo sa vyjadrenie slovenských biskupov neodlišovalo od podobných verejných stanovísk iných episkopátov a verne odrážalo náuku Katolíckej cirkvi a myšlienky z pápežovej konzistoriálnej alokúcie z decembra toho istého roka; voči českým biskupom, zneisteným radikálnymi reakciami verejnosti, ktorých nuncius iba s ťažkosťami prehovoril, aby svojich kolegov podporili verejným vyhlásením, a napokon voči nepriateľsky reagujúcim českým lidákmi, ktorí nekompromisné svetonázorové prejavy slovenských biskupov považovali za ohrozenie krehkej rovnováhy vo vládnej koalícii a svojich ministerských kresiel, pastiersky list slovenských biskupov nazvali „vojnovým aktom“ a od nuncia žiadali, aby biskupom jeho uverejnenie zakázal. Marmaggi nechcel hnať konflikt na ostriť noža a súhlasil s opatrným postupom, ktorý nebude zbytočne riskovať rozpad koalície, a bol spočiatku dokonca ochotný žiadať slovenských biskupov, aby oddialili zverejnenie listu do Troch kráľov. Odmietol im však niečo prikazovať alebo zakazovať a obsahovo sa postavil jednoznačne na ich stranu, upozorniac lidáckych politikov, že ich zotrvanie vo vláde ad vitanda mala maiora nesmie prekročiť hranicu morálnej prípustnosti. Keď si Šrámkova strana nakoniec vykúpila zotrvanie vo vláde rezignáciou na verejnú podporu slovenských biskupov a podporou formalisticky modifikovaného zákona o sviatkoch, neskrýval nuncius sklamanie a v správe kardinálovi štátnemu sekretárovi si otvorene položil otázku, či takéto správanie zodpovedá katolíckemu svedomiu a dôstojnosti.

Začiatkom júla 1925 nezhody medzi Prahou a Vatikánom vyústili do otvorenej krízy. Cestu k nej dláždili radikálne diskusie o rozluke a tlačová kampaň proti pápežovi, vládne nariadenie, ktoré reštriktívnym spôsobom vykladalo ustanovenia školského zákona o vyučovaní katolíckeho náboženstva, a nový zákon o sviatkoch, ktorý síce rušil niektoré katolícke sviatky a zavádzal pamätný deň Jana Husa, bol však menej radikálny svojím materiál- nym obsahom než jednostranným procedere bez súčinnosti so Svätou stolicou a predovšetkým svojim ideologickým poslanstvom, ktoré kanonizovalo povinnú verejnú úctu k osobnosti, ktorú Katolícka cirkev považovala za heretika, ale české politické a intelektuálne elity a významná časť českej verejnosti obdivovala nielen ako osobnosť národnej kultúry, ale predovšetkým ako symbol národnej revolty proti Katolíckej cirkvi. Keď nad prvými oficiálnymi Husovými oslavami 6. júla 1925 prevzali patronát ministerský predseda Antonín Švehla i prezident Masaryk, neskrývajúci úsilie vyburcovať národ k masovej schizme, opustil

apoštolský nuncius Marmaggi Prahu i štát a vyslanec Václav Pallier bol odvolaný do vlasti. Že pražská vláda alebo aspoň niektorí jej členovia konflikt vedome provokovali a hnali na ostriť noža, dosvedčuje aj Benešova inštrukcia Pallierovi, v ktorej minister zahraničných vecí výslovne konštatoval, že Marmaggiho odchod z Prahy víta, pretože jeho návrat bude vylúčený, nunciatúra zostane dlho neobsadená a on [Beneš] má medzitým v pláne vynútiť si od Svätej stolice „slušný modus vivendi“, sprevádzaný degradáciou nuncia na internuncia a stratou jeho postavenia dojena diplomatického zboru.

Slovenskí biskupi a katolíci, ktorým bola postava Jana Husa úplne cudzia, sa od udalostí okolo Husovho pamätného dňa promptne dištancovali a vyhláseniami, listmi i osobnými návštevami vyjadrovali svoju solidaritu s pápežom. Urobil tak aj biskup Vojtaššák, ktorý sa začiatkom júla nachádzal na návšteve ad limina v Ríme. Hneď po návrate považoval za potrebné vydať ku kauze aj osobitný pastiersky list. Vysvetľoval v ňom bezprostredné príčiny sporu, najmä zákon o sviatkoch, koreň konfliktu však videl hlbšie – v sekulárnom štáte, ktorý odmietol uznať právo Cirkvi na slobodu a autonómiu, ale vnucoval katolíkom idey voľnomyslienárskeho alebo husitsko-národno-cirkevného charakteru ako jedinú garanciu slobody a pokroku.

Napätie na politickej scéne republiky vystupňovali v polovici roka 1925 blížiace sa parlamentné voľby. Ešte počas pobytu v Ríme požiadal biskup Vojtaššák kardinála štátného sekretára Gasparriho o inštrukcie, či smú diecézni biskupi dať povolenie kňazom, aby kandidovali na poslanecké miesta, resp. či samotný biskup, „si forte requireretur“, smie prijať poslanecký mandát za ľudovú stranu. Potrebu kňazských kandidátúr vysvetľoval nedostatkom vhodných laikov na Slovensku a tvrdým protikatolíckym zápasom na parlamentnej pôde, ktorý vyžaduje, aby v ňom boli katolíci zastúpení početnými a odhodlanými mandatármi. Druhá časť Vojtaššákovej otázky naznačuje, že aj on sám zvažoval prípadnú kandidatúru, aj keď ďalšia stopa takejto reflexie sa už nikde nenachádza. Napriek tomu, že Pius XI. sledoval jasný cieľ postupne odstrániť klérus zo stránickej činnosti a nahradiť ho katolíckymi laikmi, uvedomoval si, že v situácii, keď chýbal dostatočný počet vhodných laikov, ako to v tom čase bolo aj na Slovensku, by úplné stiahnutie sa kléru z politickej akcie otrieslo katolíckymi pozíciami vo všetkých verejných sférach a v konečnom dôsledku prospelo iba ich protivníkom. Pápež bol preto ochotný politickú aktivitu svetského kléru v Československu (rovnako ako v iných krajinách, v ktorých to z rôznych dôvodov považoval za nevyhnutné) dočasne tolerovať, oznámil však biskupom, že celkový počet poslancov a senátorov z radov kňazov nesmie prekročiť ich počet z predchádzajúcej legislatívnej periódy.

Kríza vo vzťahoch medzi Prahou a Vatikánom v dôsledku Husových osláv v roku 1925 nielen vyostriala protikatolícke nálady v štáte, ale aj spôsobila, že vzájomné vzťahy medzi Svätou stolicou a Československom sa na niekoľko rokov prakticky zmrazili a vedno s nimi aj rokovania o riešení naliehavých slovenských cirkevnopolitických otázok, predovšetkým nového ohraničenia slovenských diecéz v súlade

so štátnymi hranicami a erigovania slovenskej cirkevnej provincie. Samostatná cirkevná provincia na čele so slovenským arcibiskupom bola dávno túžbou slovenských katolíkov, ktorá sa s osobitnou intenzitou prejavovala od polovice 19. storočia, ruka v ruke so silnejším úsilím o národnú a politickú emancipáciu slovenského národa. Kým pred rokom 1918 jej uskutočnenie stroskotalo na realite uhorského štátu, odmietajúceho akúkoľvek podobu samostatnej slovenskej existencie, po roku 1918 mu stál v ceste štátny čechoslovakizmus a centralizmus československého štátu. Pražská vláda síce mala záujem o vylúčenie jurisdikcie cudzích biskupov zo štátneho územia a zosúladenie hraníc diecéz so štátnymi hranicami ako prostriedku na upevnenie suverenity a vnútornej kompaktnosti štátu, dlho však odmietala utvorenie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie, pretože v nej videla zárodok obávaného politickej autonómie Slovenska. Centralistickí politici preto dávali prednosť začleneniu Slovenska do olomouckej cirkevnej provincie a povýšeniu pražského arcibiskupa na „československého primasa“, ktoré malo posilniť štátno-národnú jednotu československého štátu. Osamostatnenie slovenskej časti Ostrihomského arcidiecézy a erigovanie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie bolo komplikované aj medzinárodnoprávnym aspektom kauzy, najmä otázkou hraníc, pretože všetky zúčastnené strany ho vnímali ako potvrdenie trianonskej štátnej hranice, problematickou otázkou deľby rozsiahleho benefičného majetku a opakujúcimi sa politickými krízami medzi Prahou a Vatikánom. Nebolo preto náhodné, že práve v čase najväčšej spomedzi týchto kríz predložil biskup Vojtaššák pražskej nunciatúre návrh na erigovanie slovenského arcibiskupstva. Na jeho základe vypracoval chargé d'affaires Antonino Aratapisomné stanovisko (votum), ktoré predložil kardinálovi štátnemu sekretárovi Pietrovi Gasparimu. Zhrnul v ňom dôvody, pre ktoré považoval za nevyhnutné erigovať slovenské arcibiskupstvo, a vylučoval podriadenie slovenských diecéz českému metropolitovi. Uviedol predovšetkým špecifický charakter, tradície a históriu Slovenska, úplne odlišnú od českých krajín, náboženskocirkevné motívy, predovšetkým to, že slovenskí biskupi by vo vlastnej cirkevnej provincii na čele s arcibiskupom našli „priradený princíp jednoty“ a cirkevné centrum, ktoré by uláhčilo duchovnú starostlivosť o veriacich a spoločné vystupovanie, a napokon politické motívy, najmä fakt, že slovenské obyvateľstvo by v samostatnej cirkevnej provincii videlo čiastočné uskutočnenie autonómie Slovenska. Slovenská provincia by podľa vatikánskeho diplomata prispela k tomu, aby si slovenský ľud uchoval svoju morálnu identitu, nábožnosť, vernosť Cirkvi a Rímu. V danej situácii sa však Aratovi vytvorenie samostatného slovenského arcibiskupstva zdalo predčasné, a preto radil vyčkať, kým bude na území Tmavskej apoštolskej administratúry erigované samostatné biskupstvo, vymenovaní sídelní biskupi do všetkých diecéz a upravené vzájomné vzťahy medzi Svätou stolicou a československou vládou.

EMÍLIA HRABOVEC

(Pokračovanie v budúcom čísle)

KULTÚRA

Dvojtyždenník závislý od etiky

Redakcia: Sotošnická 41, 841 04 Bratislava

Telefón: 0911 286 452

Vydáva Factum bonum, spol. s r. o.

Wolkrova 39, 851 01 Bratislava.

IČO: 35 734 710

Šéfredaktor: *Teodor Krížka* – Cena jedného čísla je 1.90 € (ročne 39,90 €) – Časopis vychádza každé dva týždne, s výnimkou mesiacov júl a august. Ročne vychádza 21 čísel – Stánkový predaj: Mediaprint Kapa, Pressegrasso, a. s. Objednávky prijíma Slovenská pošta na elektronickú adresu: ganisinova.renata@slposta.sk – Objednávky do zahraničia vybavuje: Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P. O. Box 164, 820 14 Bratislava 214, e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk – Telefonické

predplatné: 02/54418091 alebo 02/54640949 – Registračné číslo: EV757/08 – Prijímame iba príspevky napísané elektronicky vo formáte word a graficky neupravené. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Stanovisko redakcie sa nemusí zhodovať s názorom autora – E-mail redakcie: teodor.krizka@gmail.com – Internetová stránka a archív

časopisu: www.kultura-fb.sk

ISSN 1335-3470 (tlačené vydanie)

ISSN 1336-2992 (online)

V duchu biblických slov o nalomenej trstine vyvíjame snahu o pozitívnu zmenu v slovensko – maďarských vzťahoch, o vzájomné spoznanie, zmierenie, priateľstvo na základe rovnakej ľudskej dôstojnosti, na základe rovnakej úcty k slovenskej aj maďarskej štátnosti.

V slovenskej republike žiaľ pozorujeme v poslednom období aktivizáciu ducha šovinizmu, ktorý ničí vzájomné slovensko – maďarské vzťahy, postráda elementárnu úctu k slovenskej štátnosti, bez zábran prekračuje hranu zákona. Preto reagujeme nasledovným protestom.

PROTEST

proti nezákonnému vztyčovaniu maďarskej štátnej vlajky v Dunajskej Strede a oživovaniu ducha iredentizmu a nacionálneho šovinizmu

V okresnom meste Dunajská Streda dochádza na verejnom priestranstve od 12. novembra 2020 k opakovanému vztyčovaniu maďarskej štátnej vlajky pri príležitosti maďarských štátnych sviatkov. Iniciátormi tohto konania sú siedmi členovia občianskeho združenia Kondé Miklós – Kondé Miklós polgári társulás (OZ KM).

Na verejnom priestranstve v blízkosti centra mesta Dunajská Streda títo aktivisti s podporou poslancov mestského zastupiteľstva mesta Dunajská Streda, vybudovali v priebehu leta 2020 stavbu - betónový podstavec s vlajkovou žrďou. Architektonickým stvárnením je táto stavba kópiou pamätníka, postaveného v Dunajskej Strede po Viedenskej arbitráži, kedy došlo, na základe diktátu fašistického Talianska a nacistického Nemecka, k odtrhnutiu južných častí územia Slovenska aj Podkarpatskej Rusi) a k ich pripojeniu k Maďarsku. Pôvodný pamätník bol odhalený dňa 12. novembra 1939, na prvé výročie napochodovania maďarskej armády do Dunajskej Strede. Symbolika stavby odkazuje na maďarské hnutie tzv. relikvínnej štátnej vlajky (Ereklyes Országzászló), založené maďarským poslancom, politikom (tretím predsedom Uhorskej ligy na ochranu územnej integrity) Národom Urmánczom, ktorého ideou je revízia Trianonu a obnovenie Uhorska, čoho symbolom je vztyčovanie maďarskej štátnej vlajky na pol žrde. Toto hnutie patrí k najvýraznejším prejavom revizionizmu a iredenty a vzniklo po rozhodnutí maďarského parlamentu z 13. novembra 1920, že maďarská štátna vlajka na budove parlamentu zostane na pol žrde dovtedy, kým nebude obnovené staré Uhorsko.

Prvé vztyčenie maďarskej štátnej vlajky na tomto betónovom podstavci v Dunajskej Strede, uskutočnili členovia OZ KM 12. novembra 2020 ako pripomenutie (či skôr oslavu) udalosti Viedenskej arbitráže v novembri 1938 a ako pripomenutie odhalenia pôvodného iredentistického pamätníka v Dunajskej Strede 12. novembra 1939.

Uvedené konanie členov OZ KM považujeme za porušovanie zvrchovanosti a ohrozovanie územnej celistvosti Slovenskej republiky, za hrubú neslušnosť a neúctu k slovenskej štátnosti a napokon aj k občanom slovenskej národnosti, ktorí na rozhodnutie Nemecka a Talianska vo Viedenskej arbitráži tragicky doplatili. Štátnu vlajku považujeme za symbol zvrchovanosti štátu a ustanovené štátne sviatky sú prejavom výkonu zvrchovanosti štátu. Vnímame túto vec ako vysoko závažnú, týkajúcu sa celého štátu.

Zákon 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní ustanovuje, že „, ak ide o významnú udalosť Slovenskej republiky alebo o významnú udalosť miestneho charakteru, používa sa vždy štátna vlajka; popri nej sa používa štátna vlajka iného štátu vtedy, ak je prítomná oficiálna delegácia iného štátu. V takom prípade sa používa štátna vlajka na čestnejšom mieste, vľavo z čelého pohľadu.“

Sme presvedčení, že takéto konanie aktivistov OZ KM je nezákonné a protiústavné a v tomto duchu sme podali aj podnet na prokuratúru, dostupný tu:

<https://www.zsi.sk/ochrana-slovenskej-statnosti-v-dunajskej-strede-podnet-na-prokuraturu/>

Okrem roviny zákonnosti a ústavnosti je dôležité zdôrazniť aj rovinu dejinných udalostí a historickej pamäte slovenského národa na roky 1938 – 1940, v ktorých sa rozhodnutím Viedenského arbitrážneho súdu dňa 2. 11. 1938 začala rozsiahla kalvária slovenského obyvateľstva na odtrhnutom území (vrátane okresu Dunajská Streda).

Podľa údajov historika Dr. L. Deáka v edícii Viedenská arbitráž – Dokumenty len od novembra do konca roka 1938 muselo opustiť, alebo bolo z tohto územia vyhnaných, približne 50 tisíc čl. štátnych občanov, Slovákov a Čechov. Hlavne to-muto tragickému aspektu je venovaný tento dokument.

Ako si my Slováci pripomínáme tragické udalosti po Viedenskom rozsudku arbitrážneho súdu nad Slovenskom v novembri 1938.

Utrpenie Slovákov na odtrhnutom území verne opisuje ako priamy súčasník

raz zoznámili s maďarským žandárom, ktorý zostal tým, čím bol pred vojnou. Hovorili sme s ľuďmi, ktorých v nočnú hodinu vyhнали z ich domov, aj s deťmi zahnali ich do poľa, lebo vraj "tam vás aj tak Česi skosia". Žandár vyliat jedlo, ktoré matka chystala pre dieťa, ktoré celý deň predtým nič nejedlo. Slovenských obyvateľov malej kolónie od Úzoru nahnali doprostred dediny aj s deťmi a nechali ich tam celý deň a maďarskí vojaci za vedenia dôstojníkov a nahnevaného ľudu ich tam oplľovali. Maďarský dôstojník strčil našmu človekovi pod nos revolver so slovami: "Z toho budeš čochvíľa ňuchať strelný prach." Vojaci vyhнали slovenské rodiny na ulicu a rozbili im nábytok. Strašné sú tie protokoly, ktoré hovoria o rozbíjaní obchodov, ktoré patrili Slovákom.

Zaujímavý tvor je človek. Dobijú ho, skoro vykrvácá a predsa sa nepoddá. Aj my sme ležali dokmášaní. To, čo podľa

ZDRUŽENIE SLOVENSKEJ INTELIGENCIE

Nalomená trstina slovensko – maďarských vzťahov

a svedok udalostí univerzitný profesor JUDr. PhDr. Jozef M. Kirschbaum, rodák z Dolných Vesteníc v okrese Prievidza, zostavovateľ knihy „Krvácajúca hranica“. Prvé vydanie „Krvácajúcej hranice“ vyšlo v roku 1940, bolo však na nátlak Berlína a intervenciu Budapešti spálené.

Kniha je otrasným dokumentom veľkomaďarského imperializmu a šovinizmu, bezprecedentného popierania základných ľudských a občianskych práv. Potrianonskí vládcovia potrianonského Maďarska sa nedokázali počas celého medzivojnového obdobia zmieriť so stratou veľkého Uhorska - podľa nich - jediného mierotvorcu a pacifikátora Karpatskej kotliny.

Už v Mnichove, počas rokovania veľmocí, sa téma územných požiadaviek Maďarska dostala do rokovacej miestnosti s odporúčaním, aby sa o nich dohodli zainteresované štáty (Maďarsko a Česko-Slovensko) a len ak by sa nedohodli, zasiahnu veľmoci. Stalo sa tak 2. novembra 1938 vo Viedni v hoteli Belvedere, kde ministri zahraničia Nemecka a Talianska rozhodli pričleniť časť južného Slovenska k Maďarsku. Určili novú hranicu, ktorá počas celého obdobia druhej svetovej vojny bola hranicou krvácajúcou. Ale nie len ona, lež celé zabraté územie bez obáv z hyperbolizácie, by bolo možné nazvať krvácajúcim územím. Tiekla tu krv, ale iba krv slovenská.

UTRPENIE SLOVÁKOV NA ODRHNUJUTOM JUŽNOM ÚZEMÍ SR

Nasledovné riadky sú voľne prevzaté z knihy „Krvácajúca hranica“ od Prof. Kirschbauma a vychádzajú zo zaprotokolovaných výpovedí vyhnaných Slovákov. Dokument s časťou dokladov (výpovedí) je dostupný tu:

https://www.zsi.sk/wp-content/uploads/2021/12/Krvacajuca_hranica_cast_Dokumenty.pdf

Ale už v prvých dňoch okupácie videli sme, že naši odtrhnutí bratia budú musieť prejsť kalváriou veľkého utrpenia. Deň po dni prichádzali k nám stovky slovenských vyhnanecov. V nočnú hodinu ich vydurili maďarskí žandári (niekde len ľudia), z domu, ohrozovali ich na životoch, tlkli ich a bili. Tam pred ich zrakom zničili im celý majetok, rozkradli úrodu, dobytok a všetko čo patrilo Slovákom. Maďarské vojsko, maďarské úrady dívali sa nečinne na toto otvorené lúpežníctvo. Slovák nenašiel ochranu pred úradom. Nie div, že priamo v šialenom strachu utekali pred žandárom...

V tých dňoch museli sme vypočuť najsmutnejšie reči našich ľudí. Desiatky protokolov hromadilo sa na úradných stoch, v ktorých naši utečenci hovorili o strašnej kalvárii. Hovorili o tom, ako sa na prvý

božských zákonov patrilo nám, ktorí cudzí a predsa sme verili, že vyjdeme z týchto zápasov otužení, že aj tie odtrhnuté kraje raz zasa pripadnú tam, kde patria, k Slovensku. Netúžili sme po maďarských krajoch, po maďarských mestách. Precítili sme, že tak ako statočný Slovák chce byť na Slovensku, tak aj statočný Maďar chce žiť v národnom a štátnom zväzku maďarskom. Mnohí z nich, i keď sa mali hospodársky na Slovensku lepšie, bez hnevu, bez zlých rozpomienok na naše spolužitie, radi odchádzali domov. Nás bolelo srdce len za tým, čo bolo naše. Nás bolelo srdce len a len za Slovákmí.

Časť inteligencie sa zachovala zbabelo. Zaujímavé, že vo väčšine bývalí zúriví "Čechoslováci" skoro obratom ruky stali sa najzúrivejšími Maďarmi. Niet sa čo diviť, z hmotných dôvodov boli "Čechoslovákmi", z tých istých sa stali Maďarmi. Ale časť inteligencie zostala na svojich miestach a postavila sa statočne na obranu slovenských práv. Spomínam si na starého katolíckeho kňaza v Konjatiaciach, z ktorého robili vládni činitelia "maďaróna", ako statočne vytrval na svojom mieste a ako statočne bránil svoj ľud pred zúrivými výpadmi žandárov.

Pozornosť celého Slovenska sa v tých dňoch sústredila na južné hranice. V tej časti slovenskej spoločnosti, ktorá si myslela, že sa Maďari z dejín čomusi naučili, že pochopili, že skazou Uhorska bola zlá, násilná maďarizačná politika, nastalo silné vytrieženie. Maďarofilskí Slováci skoro vymizli. Videli, že medzi nemeckou a maďarskou okupáciou je veľký rozdiel.

Hneď v prvých dňoch „oslobodenia“ to bol hlavne drastický spôsob riešenia tzv. kolonistickej otázky, ktorý skasil pomer slovenského človeka k novému režimu. Spôsob, ako sa vypořádali noví páni na pripojenom území s nepohodlným slovenským živilom, dáva tušiť, aké by boli asi metódy boja, ktoré by bolo schopné použiť Maďarstvo v zápase so slovenským kolektívom, ak by došlo na riešenie kolízií životných záujmov a na lámanie chleba medzi oboma národmi.

Slovenskí roľníci boli po príchode maďarského vojska na mnohých miestach orabovaní o celý majetok i výsledky mnohoročnej práce - neraz za asistencie žandárstva a vojska. Na mnohých miestach boli slovenskí roľníci krvavo bití, ich ženy znásilnené a ožobračení roľníci vyhodení za hranicu. Niekoľkí boli i zabití. Alebo na základe krivých udaní, mučení pre činy, ktorých sa nikdy nedopustili. Tu už začínajú konkrétne príklady (prípadné maďarské texty sú súčasťou originálnych výpovedí):

Vendelín Moňák, pôvodom z Hornej Zubrice pri Trstenej, na okresnom vojenskom veliteľstve vo Feledinciach pri vypočúvaní dňa 27.11.1938:

Dňa 5. októbra 1938 vtrhlo maďarské vojsko do obce Slávikovo, ktorá ležala na území čl. štátu. Po jednohodinovej bitke čl. vojsko (pod velením poručíka Večeru), četníctvo a miestne obyvateľstvo (hlavne kolonisti) vyhnať maďarské vojsko za čl. hranice. Na bitke sa zúčastnili kolonisti Moňák, Vyrva, Oškvarek a iní miestni kolonisti. 8. novembra, po pripojení obce k Maďarsku, popoludní asi o 16. hod. prišiel do Moňákovho bytu jeden maď. dôstojník so 6 vojakmi a zatkol Moňáka, jeho ženu, dcéru, zaťa a dvoch sluhov. Ešte v ten večer nás troch (Vyrva, Oškvarek, Moňák) odvieďli maďarskí žandári do Rimavskej Seči na žandársku stanicu, kde nás za prítomnosti prísažného vypočuli. 10. nov. asi o 9. hod. predpolud-

som toto nepodpísal, a tak ma zvalili na zem a bili drevom, že mi polámali kľúčnu kosť na pravej strane, takže mi ruka čiastočne natrvalo ochromela. Na žandárskej stanici som si sťažoval, odkiaľ ma ale vyhнали s poznámkou, aby som bol rád, že ma nezabili. Lekár, ktorý ma ošetril, mi odoprel vydať úradné Iekárske svedectvo. Teraz, keď som bol nútený sa vysťahovať, som invalidom na pravú ruku. Maďarské bezpečnostné orgány nechceli tomuto zabrániť a samy huckali miestne občianstvo proti nám, podľa známych už ich spôsobov.

Žofia Lacková, vd. po Danielovi Lackovi (z Lipt. Sv. Mikuláša) bola takto orabovaná vo Hviezdoslavove dňa 11.11.1938 o svoj majetok:

„Vtrhla tlupa (asi 100 ľudí) - všetko miestni obyvatelia maďarskí - a rozobrali mi všetko, čo som mala. Štyria vojaci, ktorí zostali, prizerali sa rabovačke. Izbu,

kde bolo rádio, mala som zamknutú. Jeden bývalý sluha zo susedného majera sekerou rozbil dvere. Vojaci však zabránili vojsť tlupe do izby, ale vošli sami, všetko poprezerali a každý si odniesol čo videl, hodinky a pod. cenné veci. V miestnosti mala som i kufrík, kde som mala zabalené cennosti. Miestne dve dievčatá otvorili tento kufrík, pričom vojaci stáli a tiež brali si z neho. V kufre som mala v hotovosti 6700 Ks, dva zlaté prstene, jeden brilantový, strieborné podstavce pod poháriky, prádlo a iné. Všetko čo som mala, pobrali. Všetky straty počítam asi na 140 000 Ks. Vojaci tu boli dokonca. (Táto rabovačka trvala tri hodiny.) Po rabovačke vojaci ma vyzvali, aby som sa pobrala hneď preč, že nesmiem tu zostať ani minútu.“

Rudolfa Lapára z Trnovca nad Váhom počas výsluchu žandár začal zauškovať. „Na to som povedal „ne verjen engem, mert én is ember vagyok“. (Nebite ma, lebo aj ja som človek). Na to chytil rukoväť pušky a začal ma tĺcť po rukách, po chrbte a po spodnej čiastke tela. (Prítomný p. Lapár v kancelárii ukázal svoje krvou podliate udreniny na ramenách, čo v kancelárii videli viacerí a presvedčili sa takto o skutočnom stave, ktorý javil sa i na tvári, lebo pravé ucho má do krvi zranené a lavé priedušie ešte i dnes je podbehnuté dosť silne krvou.) Keď ma bili, prítomná moja dcéra, ktorá v kuchyni varila, vykrikla: "Ne verjék az apámat." (Nebite môjho otca.) V tom törzsörmeister, ten ktorý ma bil, chytil ju za vlasy a začal ju vláčiť po kuchyni, nadávajúc pri tom "te cseh disznó, te is pofázol!" (ty česká sviná, aj ty papuľuješ?) Matka, ktorá je už dva roky chorá na srdечnú vadu a sedela v izbe, keď počula krik z kuchyne, vyšla z izby von. V tom pri dverách stojaci strážnik sotil ju do prs medzi dvermi, ale v tej chvíli, keď mala padnúť, zachytil ju a posadil na stolicu..."

Jána Maňáka z Hurbanovej Vsi, keď išiel 9. 11.1938 zo Senca do Hurbanovej Vsi »maďarský vojak strhol z bicykla a odvieďol ho do jednej jamy, kde prišiel jeden maďarský dôstojník. Pýtal sa ho, akej je národnosti, keď povedal, že je moravský Slovák, dôstojník ho vyfackal a nechal ho ležať v jame asi 2 hodiny. Potom ho dvaja vojaci odvieďli na cestu, kde ho čakali dvaja poľní žandári a odvieďli ho k Dunaju. Pri Dunaji udel ho jeden žandár po hlave, takže spadol, potom ho dokopali a vyfackali a nakoniec chytili a hodili ho do Dunaja, kam za ním dvakrát strelili. Skôr, než ho hodili do Dunaja, zobrali mu peňaženku, v ktorej bolo 240 Kč, jeden vreckový nôž a notes.«

(Pokračovanie v budúcom čísle)